

ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ Ζ'.
ΑΡΙΘ. 84

Ἐν Πειραιεῖ Δεκέμβριος
1891

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΛΑΣΣΑΝΕΙΟΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ

Ἡ εἰσηγητικὴ ἐκθεσις τοῦ κ. Νεοκλέους Καζάζη.

Γάλλος ἠθικολόγος ἀπεφάνετο πρό τινων ἐτῶν: «Ἄλλοτε ἡ κοινωνία ἐπέδρα ἐπὶ τῶν βιβλίων· σήμερον δὲ τὰ βιβλία ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς κοινωνίας.» Ἀμφιβάλλω ἂν ἡ γνώμη αὕτη φέρῃ τὸ κύρος τῶν δεδομένων. Ὅτι ὅμως ἀληθὲς πάλαι τε καὶ νῦν εἶνε, ὅτι πᾶσα κοινωνία ἐπιθέτει τὴν ἑαυτῆς σφραγίδα ἐπὶ τῶν πνευματικῶν προϊόντων τῆς ἐποχῆς, σφραγίδα ὅτε μὲν ἀμυδράν, ὅτε δ' ἐναργεστέραν· ἀλλ' αἰετοτε ἡ ἐπίδρασις τούτων ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιέχοντος εἶνε κατὰδῆλος. Πᾶσα ἰδέα, δι' οἷα δῆποτε καὶ ἂν περιβάλληται μορφῆς, δὲν ἀποκαλύπτεται αὐθαίρετως, ἀνευ λογικῆς καὶ ἱστορικῆς αἰτίας, οὐδ' εἶνε ξένη πρὸς τὸν αἰῶνα· ἀλλ' ἐπίσης ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς, ὅσον καὶ ἂν ποικίλα παρεμβάλλωνται προσκόμματα, δὲν δύναται νὰ μηδενισθῇ καθ' ὅλοκληρίαν.

Τούτου βεβαιουμένου ἐκ τῶν δεδομένων τῆς κοινοτέρας παρατηρήσεως, πᾶσα πνευματικὴ δημιουργία πρέπει πρωτίστως ν' ἀποβλέπῃ εἰς ἀγαθὴν ἐπίδρασιν, εἰς ὑπέρτερον κοινωνικὸν σκοπὸν. Οὗτος ἡ ἐκεῖνος ὁ συγγραφεὺς, οὗτος ἡ ἐκεῖνος ὁ πνευματικὸς δημιουργὸς δὲν εἶναι κερδοσκοπικὸς τις βιομήχανος ἢ ρωποπῶλης, ἀλλ' ἱερεὺς τῆς ὑψίστης ἰδέας τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ· αἰσθάνεται, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ συγκεντροῦται τὸ αἶσθημα τοῦ περίεξ κόσμου· σκέπτεται, καὶ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ αὐτοῦ λειτουργεῖ ἡ σκέψις τῆς συγχρόνου γενεᾶς· λυπεῖται ἢ χαίρει, καταρᾶ-

ται ἢ εὐλογεῖ, μισεῖ ἢ ἀγαπᾷ, χλευάζει ἢ γεραίρει· διὰ πᾶν ὅ τι πράττει, πρέπει ν' ἀποβλέπῃ ἵνα ἐξεγείρῃ καὶ ἐξευγενίσῃ τὰ περίεξ αἰσθήματα καὶ πάθη.

Ἄν τοῦτο εἶνε ἀληθὲς ὡς πρὸς τὰ πνευματικὰ ἐν γένει προϊόντα, πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς κεκτημένον κύρος ἀναμφισβητήτου ἀληθείας προκειμένου περὶ τῶν προϊόντων τῆς δραματικῆς τέχνης. Τὸ δράμα εἶνε τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς, τὸ εἰσδύον βαθύτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον εἰς τὰ ἔγκατα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἵν' ἀποκαλύψῃ τὰ ἀπόρρητα αὐτῆς, τὰ ῥίψῃ ἐπὶ τῆς δημοσίας σκηνῆς, παραστήσῃ τὴν ποικίλην αὐτῶν ἐνέργειαν καὶ ἐξέλκιν. Ἀλλαχοῦ αἱ ἰδέαι, τὰ πάθη, τὰ αἰσθήματα ἔχουσι τι τὸ ἀπαθὲς, ἀλλ' ἐν τῷ δράματι πάντα ταῦτα λαμβάνουσι σάρκα καὶ ὑπόστασιν. Ἡ δραματικὴ τέχνη εἶνε ἡ μυσταγωγὸς ἰέρεια τῶν ἰδεῶν ἐλευθέρου βίου, προφήτις, ἥτις θέλει ἐμπνεύσῃ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπίνης ἰδέας, τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῶν γενναίων πράξεων, τὸν θαυμασμὸν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν ἀφοσιώσεων. Αὕτη, κρατοῦσα ἀνά χεῖρας τὸ μαγικὸν καλεῖδοσκοπίον, θέλει ἐπιδείξῃ πᾶν ὅ τι εὐγενὲς καὶ ὠραῖον, τὸν ἔρωτα καὶ τὴν μητρικὴν στοργὴν, τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, ἀλλὰ συγχρόνως θέλει παραστήσῃ τὰ μυσαρὰ ἔνστικτα, τὰ ἀνόσια πάθη, ἅτινα καθιστᾶσι πολλάκις τὸν ἀνθρωπὸν θηριωδέστερον τοῦ θηρίου· θέλει ἐπικαλεσθῇ ὑπὲρ τῶν πρώτων τὸν θαυμασμὸν· τὸν ζῆλον, τὴν μίμησιν· κατὰ δὲ τῶν δευτέρων τὴν ἀποστροφὴν καὶ τὸ μῖσος.

Ὅτε ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐπεράτου τὴν ἐπικὴν καὶ λυρικὴν τοῦ ἱστορικοῦ βίου περίοδον, νέαι δὲ ἰδέαι καὶ ροπαὶ ἀπεκαλύπτοντο ἐν τῇ δράσει αὐτῆς, ἐπήρχετο τὸ δράμα, ἵνα ἐπικυρώσῃ καὶ ἐπιστήψῃ τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐ-

της εξέλιξιν. Ἡ ἀρχαία τάξις ἐξέπιπτεν ἤδη, ὑπὸ δὲ τῶν οἰωνοῦς τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, αὐτοβουλοτέρου καὶ ἐλευθερωτέρου, νέος κόσμος ἐνεφανίζετο ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς.

Ἡ φιλοσοφία εἶχε καταστῆ ἤδη ἡ πρώτη ἰερεία τῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τῶν ἐρειπίων θεοκρατικοῦ καὶ μοναρχικοῦ καθεστώτος ἀναπτύσσεται ἡ νέα τῶν Ἑλλήνων πολιτεία, τῆς ἀκρονότωνκαθίσταται τὸ ἰστέφανον τῆς Παλλάδος ἀστὺ, τῆς Ἑλλάδος ἢ Ἑλλάς. Ἐν τοιαύτῃ στιγμῇ δημιουργεῖται τὸ ἐλληνικὸν δράμα, ἀπαράμιλλος ἐκδήλωσις τῆς νέας τάξεως, μικρόκοσμος, ἐφ' οὗ προσέρχονται πρὸς ἀγῶνα ποικίλα ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ στοιχεῖα ἀντίμαχα, ἀλλὰ πάντα συντελεστικὰ τοῦ σκοποῦ τῆς κοινωνικῆς καθάρσεως. Ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Διονυσίων ἡ παλαιὰ θρησκευτικὴ ἰδέα εἶχεν εἰπῆ τὸ ὕστατον αὐτῆς ῥῆμα, καὶ ἤδη ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς τραγωδίας, ὑφισταμένης κατὰ πρῶτον τὴν ἐπίδρασιν τῆς θείας Ἄτης, ἀλλ' ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου καθισταμένη ἀνθρωπινωτέρα. Ἄν ὁ μέγας Αἰσχύλος, ὁ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων πυργώσας ῥήματα σεμνὰ καὶ κοσμήσας τραγικὸν λῆρον, κύπτει ἔτι ὑπὸ τοὺς νόμους τῆς θείας παραδόσεως, μόλις διαμαρτυρούμενος κατ' αὐτῆς διὰ τοῦ Προμηθέως, ὁ νεανίας ἐκεῖνος, ὁ θεσπέσιος ψάλτης τοῦ Κολωνοῦ, ὁ δραματοποιήσας τὴν σύγκρουσιν τῶν ἀπολύτων καὶ θετικῶν νόμων, λαμβάνει τὸ γέρας τῆς νίκης ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἐπανακάμψαντος νικηφόρου στρατηγοῦ Κίμωνος, ἀποσεῖων τὸν ζυγὸν τῆς ὑπερφυσικῆς ἀνάγκης καὶ κηρύττων τὸ δίκαιον καὶ τὴν πραγματικότητα τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας.

Τοιαύτην ἔχει ἀφετηρίαν τὸ ἀρχαῖον δράμα. Δημιουργηθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας, ἀναπτύσσεται μετὰ ταῦτα κατὰ νέους ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς νόμους. Ὅπως τοῦτο ἐγενεῖτο ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς τοῦ Διονύσου πομπῆς, οὕτως ἐξήρχετο καὶ τὸ νεώτερον δράμα ἀπὸ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος, ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν καὶ ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῶν γεγονότων τούτων ἐξεδηλοῦτο διὰ τοῦ Μυστηρίου τοῦ μέσου αἰῶνος, εἰσερχόμενος εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὸν βίον τῶν νεωτέρων λαῶν διὰ τῶν μεγάλων αὐτῶν δραματουργῶν.

Διαφέρουσι βεβαίως καὶ κατὰ μορφήν καὶ κατὰ πλοκήν ἐν πολλοῖς τὸ τε ἀρχαῖον καὶ τὸ νεώτερον δράμα. Τὸ πρῶτον δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς σφαίρας τοῦ ἀστεως, ὁ δὲ ὀρίζων αὐτοῦ διατελεῖ περιωρισμένος· εἶνε ἡ εξέλιξις τραγικοῦ συμβάντος ἢ ἠθικῆς ἰδέας, ἢ παράστασις τῶν περιπετειῶν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς οἰκογενεῆς ὁμοιάζει πρὸς τὸν δῶριον ρυθμὸν ἐν τῇ αὐστηροτάτῃ μορφῇ. Τούναντιον τὸ νεώτερον δράμα εἶνε ἡ ἐκδήλωσις εὐρυτέρας ἰδέας· τὰ δράματα τοῦ ἀστεως εἶνε στενὰ δι' αὐτό, ὡς εἶνε ἀνεπαρκῆ τὰ δράματα τῆς ἐνόττητος τοῦ χρόνου. Ἄν ἐκεῖνο εἶνε ὁ δῶριος ναός, τοῦτο εἶνε ἡ γοτθικὴ Μητρόπολις. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ταύτην

καὶ ὑπ' ἐκείνην τὴν μορφήν τὸ τε ἀρχαῖον καὶ τὸ νεώτερον δράμα ἀποστολὴν ἔσχον καὶ ἔχουσι κοινωνικὴν καὶ γενναίαν, νὰ συνεχίσωσι τὸ ἔργον τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, ὑπὸ διαφόρους δὲ οἰωνοὺς καὶ δι' ἀλλοίων τρόπων νὰ ἐμπεδώσωσι τὸ αἶσθημα τῆς ἠθικῆς ἐν τῇ συνειδήσει τῶν τε ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Πλέον ἢ ἀπαξ ἐρρέθη ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, ὅτι τὸ δράμα καὶ σὺν αὐτῷ τὸ θέατρον διεκδικούσι μεγάλην ἀποστολήν, ὅτι δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν παραυτίκα τέρψιν καὶ τὴν ἡδονὴν τῶν αἰσθήσεων, ἐπιδιώκουσι δὲ ἀνώτερον καὶ εὐγενέστερον, ἐθνικώτερον σκοπὸν.

Ἄλλοι λαοί, ὑπὸ διαφόρους ἐργαζόμενοι συνθήκας, δυνατὸν νὰ μὴ ἀποδίδωσιν εἰς τὸ δράμα τὸν ἐθνικὸν ἐκεῖνον χαρακτήρα, ὃν ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ ἀξιοῦμεν. Δυνατὸν δι' αὐτοὺς νὰ ἐπιδιώκῃ τοῦτο κοσμοπολιτικώτερον σκοπὸν. Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνεκα τῶν χαλεπῶν καιρῶν, καθ' οὓς ζῶμεν, διάφορον ἀποστολήν, δημιουργικὴν, ἐθνικοποιὸν καὶ ἠθοποιὸν, διδάσκον τὰ μεγάλα παραγγέλματα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ἡμεῖς ἀναμένομεν ν' ἀκούσωμεν παρὰ τοῦ ἐθνικοῦ δραματοουργοῦ οὐχὶ τὰς περιπετείας χαύνου ἔρωτος, οὐχὶ ῥαδιουργίας καὶ ἀθλιότητος διεσθαρμένου βίου, ἀλλὰ τὸ βροντόφωνον ἐλελεῦ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἐνῶ τὸ θέατρον θέλει ἀποκαλύπτῃ ἡμῖν ἐν τῷ βάθει τῆς σκηνῆς τὰς κορυφὰς τοῦ θεοῦ Ὀλύμπου ἢ τοὺς ὀρίζοντας τῆς περιποθῆτου Ῥοδόπης κινδυνευούσης, θέλει ἀντηχῆ ἀνὰ πᾶσαν τὴν σκηνὴν ἡ φιλόπατρις ἐπίκλησις τοῦ ψάλτου τῶν Σαλαμινομάχων :

«Ὁ παῖδες Ἑλλήνων, ἔτε
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
θῆκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγῶν».

Τὸ ἐθνικὸν θέατρον εἶνε καὶ ὀφείλει νὰ εἶνε ἐθνικὸν σχολεῖον. Ὅ τι παρέστησεν ἄλλοτε ὁ Λουκιανὸς λέγοντα τὸν Ἀθηναῖον Σόλωνα εἰς τὸν Σκύθην Ἀνάχαρσιν εἶνε καὶ ἔσται αἰωνία ἀλήθεια ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ ἐθνικὴν συνειδήσιν κεκτημένῃ. «Καὶ μὲν τοι καὶ ἐς τὸ θέατρον συναγόντες δημοσίᾳ παιδεύομεν ὑπὸ κωμωδίας καὶ τραγωδίας ἀρετὰς τε ἀνδρῶν παλαιῶν καὶ κακίας θεωμένους, ὡς τῶν μὲν ἀποτρέποινο, ἐπ' ἐκεῖνα δὲ σπεύδοιεν. Τοῖς δὲ γε κωμωδοῖς καὶ ἀποσκώπτειν καὶ λοιδορεῖσθαι ἐφίμεν ἐς τοὺς πολίτας, οὓς ἂν αἰσχροὶ καὶ ἀνάξια τῆς πόλεως ἐπιτηδεύοντες ἀσθωνται αὐτῶν τε ἐκείνων χάριν, ἀμείνους γὰρ οὕτω γίγνονται ὄνειδιζόμενοι, καὶ τῶν πολλῶν, ὡς φεύγοιεν τὸν ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις ἔλεγχον».

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Ἡ Πυθία δὲν ἐδίσταζε νὰ παραβάλλῃ τοὺς δύο πρωτοστάτας τοῦ ἐθνικοῦ δράματος, τὸν Σοφοκλῆ καὶ τὸν Εὐριπίδην, πρὸς τὸν προφήτην τῆς νέας ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ὃν ἡ ἀγνωμοσύνη τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ἐπότισε τὸ κώ-

νειον. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ θεάτρου διεξάγεται πεφροντισμένως γενναία ἐθνικὴ ἐργασία. Αὐτὴ δὲ ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ ὑπερόχῳ μερίμνῃ πρὸς κατασκευὴν πολιτῶν τελείων, πρὸς ἠθικὴν αὐτῶν διαπαιδαγώγησιν καὶ ψυχαγωγίαν, ἐπινοεῖ τὰ θεωρικά. Καὶ ὅτε τοῦ ἑλληνικοῦ χειμάρρου ἡ ὄρμη κατελίμπανε τὴν ἀρχικὴν κοίτην καὶ ἔτρεχε πρὸς ξένας χώρας, ἵνα ποτίσῃ διὰ τῶν ναμάτων αὐτοῦ τοὺς πνευματικούς αὐτῶν ἀγρούς, τὸ ἑλληνικὸν δράμα καθίστατο μία τῶν θεσπεσιωτάτων ψυχαγωγιῶν τοῦ εἰς τὰ ἀπόρητα τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως μωυμένου ἤδη βαρβάρου κόσμου. Τότε «Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες τὰς Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου τραγωδίας ἤδον», ὁ δὲ τελευταῖος οὗτος καθίστατο μετὰ τινα χρόνον ἐν Ῥώμῃ τὸ δημοτικώτατον θέαμα καὶ ἀνάγνωσμα. Θαυμασία ἐπίδρασις! Διότι αἱ ἰδέαι, αἱ σκέψεις, τὰ αἰσθήματα, τὰ πάθη δὲν ἐκδηλοῦνται ἐν μεταφυσικῇ μόνον περιβολῇ, ἀλλὰ λαμβάνουσι ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸ αἷμα τῆς ζωῆς, περιβάλλονται σάρκα καὶ ὄσθα, μεταμορφοῦνται εἰς ἔμψυχα ὄντα λαλοῦντα, ἀγωνιζόμενα, πίπτοντα ἢ ἐγειρόμενα ἐν δὲ τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἀγῶνι διεξάγεται ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ δράσις.

Μόνον διὰ τῆς ἐλευθέρας ζωῆς ἐξελίσσεται ἐν τῷ βίῳ ἡ ἀνθρωπίνη ἰδέα. Ἄν δὲ αἱ λοιπαὶ παραστάσεις τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης δύνανται νὰ καρποφορήσωσι καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν ἐρημικοῦ σπουδαστηρίου, ὡς ἡ σοφία τοῦ πεφημισμένου Φαῦστου, τὸ δράμα δὲν δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ ἄλλως ἢ ἐν πλήρει κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ ἐλευθερίᾳ· εἶνε ὁ τελευταῖος, ἀλλὰ καὶ ὁ πληρέστερος καρπὸς τῆς ποιητικῆς δημιουργίας. Ἡ ἐποποιία ἐκλείπει πρῶτως ἀπὸ τοῦ βίου παντὸς λαοῦ, ὡς ἐκλείπει καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ συνείδησις, ἢ πίστις πρὸς τὴν ἐν ταῖς πράξεσι τοῦ κόσμου τούτου παρεμβασιν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν. Ἡ λυρική φαντασία ἐξασθενεῖ ὑπὸ προηγμένον πολιτισμόν, εὐθύς ὡς ἐξασθενήσωσι καὶ τὰ γενεσιουργὰ αἰτία, ὡς τὰ πάθη καὶ τὰ αἰσθήματα ὑποστῶσι τὴν ἐπίδρασιν τοῦ θετικοῦ κοινωνικοῦ περιέχοντος. Ἐν τινι συμποσίῳ Ἑγγλων ποιητῶν ἀπηγγέλλετο ἐν προπόσει τοῦ Keats ἀνάθεμα κατὰ τῆς μνήμης τοῦ Νεύτωνος, ὡς ἐξηγήσαντος δι' ἐπιστημονῆς ἀναλύσεως τὸ φυσικὸν φαινόμενον τῆς Ἰριδος καὶ καταστρέψαντος ἐς αἰὲν τὴν ποίησιν αὐτῆς. Εἶνε ἡ διαμαρτύρησις τῆς λυρικῆς ποιήσεως, θρηνοῦσης ἐπὶ τῇ πτώσει αὐτῆς κατὰ τῶν ἐπιστημονικῶν προόδων τοῦ αἰῶνος.

Βεβαίως πᾶσα νέα κοσμολογικὴ θεωρία ἔχει τὴν προσήκουσαν αὐτῇ ποίησιν. Ἄν αὕτη εἶνε ἀνταξία τῶν παλαιωτέρων, τῶν ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν ἄλλων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων παραχθεισῶν, οὐδὲ δυνατόν, οὐδὲ εὐχερὲς νὰ ὀρισθῇ. Ἄλλ' ὅτι ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα εἶνε ὅτι τὸ δράμα εἶνε ὁ ὀριμώτερος καρπὸς τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως· εἶνε φυτὸν ἐμψυχωθὲν ὑπὸ τῆς τροφῆς τοῦ γάλακτος τῆς ἐπιστήμης καὶ σὺν αὐτῇ τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίας. Ἡ

φιλοσοφία τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Σωκράτους δὲν παρεκώλυσε, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐκράτυνε τὴν ποιητικὴν δημιουργίαν τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους. Κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἡ μεταρρυθμιστικὴ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐργασία τοῦ Βάκωνος τοσοῦτον στενωδῶς σχετίζεται πρὸς τὸ δράμα τοῦ Σαιξπήρου, ὥστε δὲν ἐδίστασαν κριτικοὶ τινες ν' ἀποδώσωσι εἰς τὸν πρῶτον δράματα τοῦ δευτέρου τούτου. Τελευτῶντος δὲ τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ἀπὸ τίνος ἀφετηρίας ὀρμώμενος συνέγραψεν ὁ Γκαίτη τὸν Φαῦστον; ἐκ τίνος δυνάμει ἔλαβε τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ δαιμόνιον ὁ ἰδανικώτατος ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων ποιητῶν, ὁ Σχίλλερ, ἢ ἀπὸ τῆς τοῦ Καντίου φιλοσοφίας; Οἱ χαρακτῆρες τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου, τοῦ δὲν Πόζα δὲν εἶνε ἀπηχῆσεις τῶν τότε κυκλοφορουσῶν ἐπιστημονικῶν καὶ κοινωνικῶν ἰδεῶν; Οὕτω τὸ δράμα οὐ μόνον δὲν παραβλάπτεται ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν οἰουδήποτε ἐπὶ ἠθικῶν θεμελιῶν ἐρειδομένου πολιτισμοῦ, ἀλλ' εἶνε καὶ τὸ ἐντελέστερον αὐτοῦ κατασκευάσμα. Ἐν ἀπαραιμύλλῳ ἐνότῃ συνδέονται ἀλλήλαις ἡ ποιητικὴ φαντασία καὶ ἡ θετικὴ ἐπιστήμη, ἡ πίστις καὶ ἡ ἠθική, ἅτινα πάντα συμπλέκει ἐν ἀρμονίᾳ ἡ τέχνη. Οὕτως, ἐὰν ἡ καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμη εἶνε δυνατόν νὰ ἐπαπειλήσῃ τὸ μέλλον τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἀφοῦ περὶ ἐπικῆς οὐδεὶς πλέον λόγος, τὸ δράμα οὐδένα διατρέχει κίνδυνον. Ἐν παντὶ αἰῶνι φέρει ἐν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς συνθέσεως, τὸ δημιουργικὸν δαιμόνιον τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' ἅμα τὴν φιλοσοφικὴν νόησιν καὶ ἀνάλυσιν τῶν αἰσθημάτων καὶ παθῶν, ἅτινα θέλει ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς οὐ μόνον πρὸς τέρψιν καὶ ψυχαγωγίαν, ἀλλὰ πρωτίστως πρὸς διδασκαλίαν.

Ἄλλὰ μόνον ἀπὸ τῆς σκηνῆς δύναται νὰ νοηθῇ τὸ δράμα. Ἐξω τοῦ θεάτρου, ἐν τῇ ψυχρᾷ ἀναγνώσει αὐτοῦ, οἱ δρῶντες χαρακτῆρες εἶνε ἀψυχα ὄντα, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα εἶνε ἀσήμαντον· ἀλλ' ἐπὶ τῆς σκηνῆς λαμβάνει διάφορον φυσιογνωμίαν. Δὲν εὐρισκόμεθα πλέον πρὸ φασμάτων, ἀλλὰ πρὸ τῆς πραγματικότητος διὰ τῆς τέχνης τοῦ ὑποκριτοῦ.

Νομίζω ὅτι βλέπω τὸν ἀληθινὸν Οιδίποδα τοῦ ἑλληνικοῦ θρύλου, τὴν πραγματικὴν Μήδειαν, τὸν Ἄμλετον, τὸν Βαλλενσταῖν· παρακολουθῶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν περιπετειῶν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ προσώπου· φρίττω καὶ ἐλεῶ, ἀγαπῶ καὶ μισῶ· δὲν εἶμαι ἀπλοῦς θεατῆς, μετέχω τῆς δράσεως, ἢ ὁ ποιητῆς ἔρριψεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς· τότε δὲ μόνον κατανῶ αὐτόν, εἰσδύων ἅμα εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης εἰμαρμένης. Οὕτως ὁ Σαιξπήρος ἔμενε ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀφανῆς ἢ παρεγνωρισμένος, μέχρις οὐ ἀνήλθεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ ὑποκριτῆς Garrick, ἵν' ἀναγεννήσῃ τὸν ποιητὴν ἐν τῇ ἐθνικῇ καὶ ἐν τῇ παγκοσμίῳ συνείδησει.

Ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τῆς ἀποστολῆς ταύτης τοῦ θεάτρου ἢ ἱδρυσις αὐτοῦ ἔσται ἐν τῶν πρωτίστων μελημάτων παντὸς φιλοπάτριδος. Οὐτε ἡ ἐθνικὴ φαντασία οὔτε αἱ ἔθνη

και ιδέαι εξέπεσον επί τοςούτον, ὥστε νὰ μὴ ἐπιδράσωσι τελεσφόρως ἐπὶ τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ. Κατὰ πᾶσαν ἐπέτειον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔαρος ἡ φύσις ὄργη, ἀναβάλλει ὡς τὸ πάλαι, ἔτοιμος εἰς καρποφορίαν. Ὅτε ἡ ἑλληνικὴ μήτηρ δὲν ἀπέθανε, μὴ εἰπώμεν ὅτι ἀπέθανεν ἡ ἑλληνικὴ διάνοια, ἢ ὅτι ἐσβέσθησαν τὰ αἰσθήματα τῆς ἑλληνικῆς καρδίας. Καὶ ζητήσωμεν τὴν κραταίωσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἥθους διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων παιδευτικῶν τρόπων, δι' ὧν ἐπαιδεύετό ποτε ὑπὸ τῆς τραγωδίας τοῦ Δισχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους, ἢ ὑπὸ τῆς κωμωδίας τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τοῦ Μενάνδρου.

Τοιαῦτα ἐσκέπτετο βεβαίως ὁ εὐγενὴς ἀγωνοθέτης, τιθέμενος ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τὸν δραματικὸν τούτον ἀγῶνα. Πραγματικὸς Ἕλληνας, ὑπηρετήσας τὴν πατρίδα καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις καὶ ἐν τῇ εὐνομίᾳ, ἐδίδασκεν ὅτι ἡ ἀληθὴς πρόοδος τῶν λαῶν δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὕλικῆς εὐημερίας, ἀλλὰ πρωτίστως ἐκ τῆς ἐμπεδώσεως ἐθνικοῦ φρονήματος. Τὸ δράμα ἔχει τοιαύτην ἀποστολήν. Τιμὴ ἐκείνοις, οἵτινες δὲν περιωρίσθησαν εἰς ἀπλὴν μόνον τούτου κατανόησιν, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ συντελοῦσιν εἰς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ εὐδοκίμησιν!

Τὸ δεῦτερον ἤδη τελεῖται ὁ δραματικὸς οὗτος ἀγῶν, ἡ δὲ συγκομιδὴ αὐτοῦ καὶ κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν δὲν φαίνεται κατωτέρα τῆς προηγουμένης. Εἰκοσι καὶ πέντε προσήλθον ἀγωνισταί, ἐξ ὧν δέκα καὶ τρεῖς μὲν ἐπεμφσαν τραγωδίας, δώδεκα δὲ κωμωδίας. Πάντων τούτων ἀδύνατον νὰ γείνη ἡ προσήκουσα ἀνάλυσις, ἅτε μὴ δικαιουμένων ν' ἀξιῶσωσι τὴν δάφνην. Περιορισθῆσεται ἄρα ἡ κρίσις εἰς τινα μόνον ἐκ τῶν εἰκοσι καὶ πέντε, τὰ κρείττονα ἐκ τῶν ἀποσταλέντων.

Τὰ σταλέντα ἔργα εἶνε τὰ ἀκόλουθα.

Τραγωδία

Ἀθηναὶ καὶ Εὐγένιος· Πατρὶς Θεοδώρα· Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης· ὁ Ποιητὴς Ρήγας ὁ Φεραῖος· Ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου· Σωφρονία καὶ Ὁλιδος· Ἡ Καπετάνισσα· Ἡ Αὐτοκράτειρα Εὐδοκία· Λέων Χαμάρετος ὁ Υἱὸς τοῦ Βασιλέως· Ἡ Κόρη τῆς Λήμνου.

Κωμωδία

Νεφέλαι· A la Dame· Προϊκα· Ἡ Χήρα· Ἡ Διαθήκη τοῦ Θείου· Ἐπὶ τοῦ Καταστρώματος· Ζαλίστρας· Ὁ Ζιππασμέρος· τὸ Κορδόνι· τὸ Ἐπισκεπτῆριον· Ἀνθρακες· Ἡ Ἀλεπού.

ΤΡΑΓΩΔΙΑΙ

Σωφρονία καὶ Ὁλιδος

Τὸ δράμα τοῦτο ἐλήφθη ἐξ ἐπεισοδίου τῆς *Ἐλευθερωμένης Ἱερουσαλὴμ* τοῦ Τάσσου, θὰ ἐγίνετο δὲ εὐρυτέρα αὐτοῦ ἀνάλυσις, ἂν ἐστέλλετο πλήρες εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀλλὰ, καθὰ σημειεῖ ὁ ποιητὴς ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι, «ἐκἀκὴ ἀ-

προσδοκῆτως τὸ ἀντίγραφον καὶ τὸ πρωτότυπον αὐτοῦ».

Ἐλλειπούσης τῆς πέμπτης πράξεως ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τούτου, οὐχ ἦτον λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὰ πλεονεκτήματα αὐτοῦ, εὐφημον ποιεῖται μνεῖαν, παρατηροῦσα μόνον, ὅτι ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ καταστήσῃ τὸν διάλογον φυσικώτερον καὶ νὰ μὴ διώκῃ τὴν ἄκραν καθαρότητα ἐν τῇ γλώσσῃ, παραβλάπτουσαν τὴν ζωὴν τοῦ διαλόγου. Ἐν τέλει παραπέμπει τὸν ποιητὴν νὰ μελετήσῃ τὰς ἐν τῇ Ἀμβουργίᾳ δραματουργίας παρατηρήσεις τοῦ Λέσιγκ περὶ δράματος τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τοῦ Γερμανοῦ ποιητοῦ Glogegk. Οὗτος, κατὰ τὸν Λέσιγκ, ἀπέθανε πρὶν ἢ γράψῃ τὴν τελευταίαν πρᾶξιν τοῦ δράματος, συμπληρωθέντος παρ' ἄλλου ποιητοῦ. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεύχεται βεβαίως τὸ τοιοῦτον εἰς τὸν ἡμέτερον ποιητὴν τοῦ Ὀλίνδου, εὐελπιστοῦσα ὅτι διασκευάζων οὗτος ἐπὶ τὸ βέλτιον τὸ ἔργον αὐτοῦ θὰ παρουσιάσῃ προσεχῶς γενναϊότερον προῖόν.

Ἡ Καπετάνισσα

Ἡ σύζυγος τοῦ Κομνα Τράκα, καπετάνιου τῆς Λιάκουρας, Βασιλικῆ, εἶχε παραδοθῆ εἰς τοὺς Τούρκους ἐκουσίως ὡς ὁμηρος περὶ τὰ τέλη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἵνα μὴ οὗτοι φονεύωσι γυναῖκας καὶ παῖδας τῆς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ τὸ ἐν τῷ οἴκῳ τέκνον αὐτῆς ἀσθενεῖ καὶ θνήσκει. Ἡ Καπετάνισσα παρὰ τὰ συμπεφωνημένα ἐπειράθη νὰ ἐξέλθῃ τοῦ φρουρίου, ἐν ᾧ ἐφυλάσσετο ὡς ὁμηρος, ἀλλ' ἀνεκαλύφθη καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀφοῦ ἀπέδειξεν ἡρωισμόν Ἑλληνίδος.

Ἡ πλοκὴ τῆς τραγωδίας ταύτης εἶνε ἀπλουστάτη, ἀλλ' ἐλλείπουσιν ἀπ' αὐτῆς ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα τῆς τραγωδίας· δύναται νὰ θεωρηθῆ μᾶλλον ὡς ἀπόσπασμα ἐπικῆς διηγήσεως. Οὔτε ἠθοποιία ὑπάρχει ἐν αὐτῇ, οὔτε κάθαρσις. Ἡ δὲ γλῶσσα προσήκει μᾶλλον ἐπικῇ διηγήσει, ἢ δραματικῷ διαλόγῳ· ἀλλ' ἡ φράσις εἶνε γοργή. Ἐπιτυχῶς ἐξεικονίζεται ὁ χαρακτήρ τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν δρώντων προσώπων. Ὁ χαρακτήρ ἰδίᾳ τῆς Καπετάνισσας εἶνε εὐγενὴς, ἐπίσης ὁ τοῦ Κομνα κρατεῖ παρ' αὐτῷ ζωηρὸν τὸ αἰσθημα τῆς φιλοπατρίας. Ὁ διάλογος δὲν ἀπέχει τοῦ πιθανοῦ, δὲν εἶνε τετορνευμένος, ἀλλ' ἀπλοῦς καὶ ἀφελής. Τὰ λυρικὰ ἄσματα δὲν στεροῦνται ποιήσεως, εἰ καὶ ἐνιαχοῦ μονότονα. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχουσα ἡ τραγωδία αὕτη, κέκτηται πλεονεκτήματά τινα, προκαλεῖ τὴν συγκίνησιν καὶ ἐξεγείρει τὴν φιλοπατρίαν.

Ἡ Αὐτοκράτειρα Εὐδοκία.

Ἡ Ἀθηναῖς, κόρη Ἀθηναία, ἕνεκα ἀδίκου διαθήκης τοῦ πατρὸς, ἦλθεν εἰς Βυζάντιον μετὰ τοῦ θείου Εὐναπίου, ἵνα προσβάλλῃ τὴν διαθήκην. Ἀναγνωρισθεῖσα ὑπὸ τῆς παλαιᾶς φίλης Ἑλπινίκης, εἰσῆχθη εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ παρουσιάζεται εἰς τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Πουλ-

χερίαν, ἥτις γοητευθεῖσα ἔκ τε τῆς παιδείας καὶ τοῦ κάλλους τῆς Ἀθηναίδος, ἔδωκεν αὐτὴν σύζυγον εἰς τὸν Θεοδόσιον. Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρόνον ἡ συζυγία αὕτη ἦτο εὐδαίμων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠγάπα περιπαθῶς τὴν Ἀθηναίδα. Ἀλλ' ἡ εὐτυχία ἐσκιάσθη ἀποτόμως ἕνεκα τοῦ ἀκολούθου γεγονότος. Ἡμέραν τινὰ ἐπαίτης ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τῷ ναῷ μῆλον, λέγων:

Πρόσεξε καλά,
ὡς βλέπεις, κάλλος ἔχει ἀνυπέβλητον,
ἀλλὰ μὴ φύγη ἐκ τῶν σῶν χειρῶν ποτέ.
Παραίτιον μεγάλης μέλλει πράξεως
νὰ γείνη· φύλαξέ το ὅσον δύνασαι.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἔδωκεν αὐτὸ τῇ συζύγῳ Εὐδοκίᾳ, ὡς ἐκλήθη ἡ Ἀθηναίς, γενομένη Χριστιανή, πρὸς φύλαξιν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ φίλτατος τοῦ Θεοδοσίου φίλος Παυλῖνος ἠσθένησεν ἐπικινδύνως, οἱ δὲ ἰατροὶ εἶπον ὅτι πρέπει νὰ φάγη μῆλα. Ἡ Εὐδοκία, εἰ καὶ μετὰ δυσκολίας, πείθεται εἰς προτροπὰς αὐλικῶν ραδιουργῶν καὶ στέλλει τὸ μῆλον διὰ τοῦ γελωτοποιοῦ Κανθάρου εἰς τὸν Παυλῖνον. Τοῦτο ἐκόμισεν ὁ γελωτοποιὸς καθ' ἣν ὥραν ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ τῷ ἀσθενεῖ. Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπώπτευσεν ὅτι ἐρωτικὴ σχέσις συνέδεε τὸν φίλον αὐτοῦ μετὰ τῆς συζύγου. Ἐξω φρενῶν ἐπιστρέφει εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ζῆτει παρὰ τῆς Εὐδοκίας τὸ μῆλον. Αὕτη, ἰδοῦσα τὸν αὐτοκράτορα παρωργισμένον, ψεύδεται λέγουσα ὅτι ἔφαγε τὸ μῆλον. Ἐκ τῆς ἀποκρίσεως ταύτης ἔτι μᾶλλον παρωργίσθη ὁ αὐτοκράτωρ καὶ διατάσσει νὰ φανεῖται ὁ Παυλῖνος. Ἀλλ' ἀνακαλυφθείσης βραδύτερον τῆς συκοφαντίας, ὁ αὐτοκράτωρ ἀναλύεται εἰς θρήνους, μόλις δὲ παρηγορεῖται ὑπὸ τῆς συφῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Πουλχερίας, πρὸς ἣν μεγάλην τρέφει ἀφοσίωσιν καὶ ἐμπιστοσύνην, καὶ διατάσσει νὰ γραφῇ εἰκὼν τοῦ ἀδίκως θανατωθέντος φέρουσα τήνδε τὴν ἐπιγραφὴν:

Ὡ βασιλεῖς τοῦ κόσμου, ὅταν κρίνετε,
μὴ σπεύδετε καθόλου, φέρεי θάνατον
ταχεῖ κρίσις μ' ἐπιπόλαιον τὸν νοῦν.

Ἡ ἠθικολογικὴ αὕτη τραγωδία εἶνε σοβαρά, ἔντεχνος ἢ πλοκὴ αὐτῆς, ἢ δὲ ψυχολογία ἱκανῶς τεχνικὴ. Ἡ γλῶσσα εἶνε σεμνή, ἀλλὰ στερεῖται τῆς προσηκούσης δυναμείας. Ὁ χαρακτήρ τοῦ γελωτοποιοῦ Κανθάρου συμφωνεῖ πρὸς τὰ πρόσωπα τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ὁ Θεοδόσιος εἶνε τέλειος τύπος Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος· εἶνε μὲν ἀγαθός, ἀλλὰ εὐάλωτος καὶ ἐπιπόλαιος· παρίσταται ὡς νευρόσπαστον τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, αὐτὸς στερούμενος θελήσεως. Τὰ ὑπὸ τῆς Πουλχερίας περὶ δογμάτων λεγόμενα εἶνε ἐξαίρετα, ἀλλ' ἴσως περιττὰ ἐν τῷ δράματι, ἐκτὸς ἀνπαρητήρησιν ἡμῖν ὁ ποιητής, ὅτι περὶ ταῦτα κυρίως στρέφεται ὁ βίος τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας. Ὡραῖα διδάγματα πρὸς βασιλεῖς ἀναγράφονται ἐν τῷ δράματι. Ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἢ Πουλχερία εἶνε τὸ δρῶν πρόσωπον καὶ οὐχὶ ἡ

φερομένη ἡρώϊς τοῦ δράματος, ἑτερόφωτον μᾶλλον πρόσωπον. Κάθαρσις δὲν ὑπάρχει, ἢ δὲ καταστροφὴ ἥμισυ συμφωνεῖ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς δραματικῆς τέχνης. Οὕτως ὁ ποιητὴς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πραγματευθεὶς τὴν ὑπόθεσιν ἕνεκα ἠθικολογικῶν τέλεον λόγων, οὐχὶ δὲ ἵνα προκαλέσῃ τὸ τραγικὸν διαφέρον καὶ τὸν ἔλεον. Τοῦτο δὲ καταδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ τέλει τοῦ δράματος ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου διαταχθείσης ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Παυλίνου. Δὲν συναρπάζει βεβαίως, οὐχ ἦττον κινεῖ πολὺ τὸ διαφέρον τοῦ ἀναγνώστου.

Λέων Χαμάρετος

Τοῦ δράματος τούτου ὑπόθεσις εἶνε ὁ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν Πελοποννήσῳ ἀγὼν μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, τῶν πολυωνύμων τυχодиωκτῶν, οἵτινες πολλαχόθεν τῆς Δύσεως κατήλθον εἰς Ἑλλάδα καὶ διήρπασαν οὐκ ὀλίγας τῶν ἐπαρχιῶν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐν ἔτει 1207 ἐν Ἀνδραβίδᾳ, ἔδρα τοῦ Βιλλαρδουίνου, τοποτηρητοῦ τοῦ αὐθέντου τοῦ Μωρέως Καμπανίτου, συνέρχονται πολλαχόθεν τῆς Ἑλλάδος Φράγκοι τιμαριῶται, ὑποδεξόμενοι τὸν ἀναμενόμενον Καμπανίτην. Μεταξὺ τούτων διαπρέπει ὁ ἀνεψιὸς τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν Δελαρόσση. Ἐπίσης εὐρίσκειται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ ὁ Πετραλείφας, πενθερὸς τοῦ δεσπότη τῆς Ἑλλάδος Θεοδώρου τοῦ Κομνηνοῦ μετὰ τῆς ἐγγόνης αὐτοῦ Ἀννης· ὡσαύτως καὶ ὁ πρῶν ἀρχὼν Λακεδαιμόνος Λέων Χαμάρετος, ὁ εὐγενέστατος καὶ ἡρωικώτατος τῶν ἀρχόντων τῆς Πελοποννήσου. Ἄννα, ἡ θυγάτηρ τοῦ δεσπότη τῆς Ἑλλάδος, εἶνε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος τῶν ἱπποτῶν. Ἀλλ' ἐράται αὐτῆς καὶ ὁ Λέων Χαμάρετος, εἰς ὃν φαίνεται ὅτι αὐτὴ δὲν ἀπέκρυψε τὰ αἰσθήματά της.

Ὁ Λέων Χαμάρετος «τελευταῖος ἔπесе τῶν ἐν Μωρέᾳ δεσποτῶν Γραικῶν» ὀνειροπολεῖ δὲ πάντοτε τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ δὲν ἀποκρύπτει. Ἀλλ' εἰ καὶ τοιοῦτος, ἀναστρέφεται ἐν Ἀνδραβίδῃ τοῖς Φράγκοις ἕνεκα τοῦ Βιλλαρδουίνου, ὑποκρινόμενον αὐτῷ λυκοφιλίαν· ἐπωφελεῖται ἐν τούτοις πάσης εὐκαιρίας, ἵνα ἐκδηλώσῃ τὸ πρὸς τοὺς Φράγκους μῖσος.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ἀνεμένετο ἐξ Ἑσπερίας ὁ αὐθέντης τοῦ Μωρέως Γουλιέλμος ὁ Καμπανίτης, ἵνα λάβῃ κατοχὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Βιλλαρδουίνος, εἰ καὶ ὑποκρινόμενος νομιμοφροσύνην καὶ δηλῶν ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ παραχωρήσῃ ἀμέσως τὴν αὐθεντείαν τῆς Πελοποννήσου τῷ ἀληθεῖ αὐτῆς δικαιοῦχῳ, οὐχ ἦττον κρύφα ἐρραδιούργει. Ἴδιᾳ δὲ ἠλπίζεν ὅτι ἡ δύνατο νὰ διαδεχθῇ Γουλιέλμον τὸν Καμπανίτην. Πρὶν ἢ οὗτος ἀπέλθῃ τῆς Πελοποννήσου ἀφήκεν ἔγγραφον διαβεβαίωσιν εἰς τὸν Βιλλαρδουίνον ὅτι ἂν δὲν ἐπανέλθῃ ἐντὸς ἔτους, δικαιοῦται οὗτος νὰ καταστή αὐθέντης τοῦ Μωρέως. Ἡ ἡμέρα προσήγγιζε, καθ' ἣν ἔληγεν

ἡ προθεσμία, ὃ δὲ Βιλλαρδουῖνος ἐμηχανάτο τίνι τρόπῳ νὰ στηρίξῃ τὰ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου δικαιώματά του.

Παρευρίσκειτο τότε ἐν Ἀνδραβίδᾳ, καθὰ ἐρρέθη, ὃ πενθερός τοῦ δεσπότης τῆς Ἑλλάδος Πετραλείφας. Οὗτος, Φράγκος τὴν καταγωγὴν, ἀλλὰ πρῶν ἀυλικὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Βυζαντινὸς δὲ πολιτικὸς τοῦ χειρίστου εἵδους, διεπραγματεύετο ἐκ περιτροπῆς μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, ἐνῶ ἀμφοτέρων διετέλει κατάσκοπος. Τὴν δ' ἐγγόνην αὐτοῦ ἰδίᾳ ἐχρησιμοποιοῖ πρὸς πολιτικούς σκοπούς. Αὕτη, ματαιόφρων καὶ ἐπιπόλαιος, ἐθαύμαζε μὲν τὸν Λέοντα Χαμάρετον, ἀλλ' ἠρέσκετο καὶ εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, δὲν θὰ ἐδίσταζε δὲ νὰ δώσῃ τὴν χεῖρα εἰς ὄντινα δῆποτε ὑποδειχθῶσιν αὐτῇ ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς πολιτικῆς, ἧς τὸν μίτον μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ἐκράτει ὁ πανοῦργος Πετραλείφας.

Οἱ Ἕλληνας οὐδέποτε ἀπηλπίσθησαν περὶ τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως τῆς πατρίδος. Πλέον ἢ ἄπαξ ἡ Ἑλλὰς παρέστησεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ φαινόμενον τοῦ Ἀνταίου, πίπτοντος κατὰ γῆς, ἢ ἀναλάβῃ μείζονας δυνάμεις, αὖθις ἀνεγειρομένη. Ἐν ταῖς παραμοναῖς σοβαρῶν πολιτικῶν περιστάσεων, προμηνυομένων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐν Ἀνδραβίδᾳ, συνήλθον κρύφα οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἀρχόντων τῆς Πελοποννήσου— ὁ περιβόητος Δοξαπατῆρς, ὁ Μελισσηνός, ὁ Σγουρός, ὁ Φιλανθρωπίνος, ὦν μέγα τὸ κύρος ἐν τῇ Χερσονήσῳ, ἀναμενούσῃ παρ' αὐτῶν τὸ κήρυγμα τῆς ἐξεγέρσεως. Οὗτοι συνήρχοντο ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χαμάρετου, ἐν τῷ παρὰ τὴν Ἀνδραβίδα σπηλαίῳ τοῦ Λύκου διασκεπτόμενοι. Μετ' αὐτῶν δὲ συνεσκέπτετο καὶ ὁ Πετραλείφας.

Γουλιέλμος ὁ Καμπανίτης δὲν ἐπανήλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον· κατέστησε δ' ἐν αὐτῇ διάδοχον τὸν ἀνεψιὸν Ροβέρτον τὸν Σαμπλίτην. Ἄλλ' οὗτος ἀφίκετο τὴν ἐπομένην τῆς ταχθείσης ὑπὸ τοῦ Καμπανίτου προθεσμίας ἡμέραν. Ὁ δὲ Βιλλαρδουῖνος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, διεκδικεῖ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου, προσεταιρισθεὶς καὶ τοὺς πλείστους τῶν Φράγκων τιμαριωτῶν. Ὁ Σαμπλίτης παραιτεῖται τῆς ἡγεμονίας καὶ οὕτως ἀναγνωρίζεται ὁ Βιλλαρδουῖνος αὐθέντης τοῦ Μωρέως παρὰ πάντων τῶν Βαρόνων. Τότε ἐκδηλοῦται ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τοῦ Πετραλείφα. Εἶχεν ἐλθεῖ εἰς Ἀνδραβίδα, ἵνα διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ αὐθέντου τῆς Πελοποννήσου, εἴτε Καμπανίτης ἐλέγετο οὗτος εἴτε Βιλλαρδουῖνος εἴτε καὶ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν, ἐν ἧ περιπτώσει κατάρθουν νὰ ποδιώξωσι τοὺς Φράγκους. Κρύφα συνεννοεῖτο μετὰ πάντων. Συνωμότει μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Λύκου καὶ κατήγγελλε τὴν συνωμοσίαν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἀνδραβίδας. Ἰδὼν ὅτι ὁ Βιλλαρδουῖνος κατέστη ὀριστικὸς κύριος τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπιθυμῶν νὰ φανῇ αὐτῷ εὐάρεστος, καταγγέλλει τὰ ἐν τῷ σπηλαίῳ τεκταινόμενα καὶ τοὺς ἀρχηγούς αὐτῆς, κυνικῶς δικαιολογούμενος:

Χαμάρετε, ἐχάθης. Ἦτο δύσκολον
διέξοδον νὰ εὕρω. Προτιμότερον
ν' ἀπολεσθῇ ἐκεῖνος, ἢ ὁ πρεσβευτῆς
τοῦ Θεοδώρου ἄπρακτος καὶ ἐμπαίχθεις
νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἄρταν . . .
Ἐν τῇ θυέλλῃ στρέφω τὸ πηδάλιον . . .
Ἐὰν βαδίζων εὕρω χάσμα, τὸ πληρῶ
διὰ πτωμάτων, ἔστω καὶ ἂν μεταξὺ
αὐτῶν τοῦ Χαμάρετου ἴδω τὸν νεκρὸν.

Πληροφορηθεὶς τὰ τῆς συνωμοσίας ὁ Βιλλαρδουῖνος, αὐθροὶ πορεύεται μετὰ μεγάλης συνοδίας, ἐν ἧ καὶ κυριαὶ τῆς αὐλῆς, πρὸς τὸ σπήλαιον, εἰς δεξιέρχεται μετὰ πολλῶν σωματοφυλάκων καὶ ἵπποτων. Ὁ Χαμάρετος καὶ ὁ Δοξαπατῆρς ἐτοιμάζονται νὰ ἐπιτεθῶσιν.

Τὰ ξίφη τὰ τυραννοκτόνα ἄφετε,
μὴ φοβηθῶσιν αἱ κυριαί . . .

ἐπιφωνεῖ χλευαστικῶς ὁ Βιλλαρδουῖνος καὶ ἀμνηστεύει παραχρῆμα τοὺς συνωμότας. Ἐνῶ ἀναγγέλλει τοὺς ἀρραβῶνας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ μετὰ τῆς κομήσεως Ἀγνῆς Κουρτεναί, ὁ Πετραλείφας, ὅστις ἐφιλοδόξει νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἐγγόνην αὐτοῦ τὸν υἱὸν τοῦ αὐθέντου τοῦ Μωρέως, κηρύττει τοὺς ἀρραβῶνας αὐτῆς μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Πάντες ἐτοιμάζονται νὰ παρακολουθήσωσι τὸν Βιλλαρδουῖνον. Δὲν κινεῖται ὁ Χαμάρετος. Πρὶν ἢ τοῦ ἀφαιρέσωσι τὸ ξίφος οἱ σωματοφύλακες τοῦ αὐθέντου τοῦ Μωρέως, ἐπιφωνεῖ:

Σταθῆτε ὅσοι ἐπιζήσητε
ἐπὶ στιγμῇ βραχείαν. Ἄν μ' ἐνθυμηθῶν
ποτὲ συμπατριῶται κ' ἐρωτήσωσι
τί ἔπραξεν ὁ Λέων ὁ Χαμάρετος,
ὁ ἄλλοτε αὐθέντης Λακεδαιμόνος,
ἰδὼν αὐτῆς τὴν ὑποδούλωσιν,
τί ἔπραξεν ὁ Λέων ὁ Χαμάρετος,
μεθ' ὅσα εἶδε σήμερον καὶ ἤκουσεν,
ἐάν, ὦ ἀδελφοί μου, ἐρωτήσωσι
τί ἔκαμε τὸ ξίφος ὁ Χαμάρετος,
εἰπέτε ὅτι . . . τὸ ἐβύθισεν ἰδῶ.

καὶ πλήττει τὸ στήθος.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ δράματος τούτου ἐλήφθη ἐκ διηγήματος τῶν «Χρονικῶν τοῦ Μωρέως», ἰδίᾳ δὲ ἐκ διηγήματος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ «ὁ Αὐθέντης τοῦ Μωρέως». Ὁ ποιητῆς φαίνεται ἀνὴρ λόγιος, ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶνε καθαρεύουσα καὶ ἡ φράσις λεπτή, εἰ καὶ ἡ στιχουργία εἶνε ἐνιαχοῦ πλημμελής· ἀλλὰ δὲν παρέσχε πολλὴν προσοχὴν εἰς τοὺς κανόνας τῆς δραματικῆς τέχνης. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὑφίσταται ἔγκλημα καὶ τιμωρία, καθαρσις. Ἄλλ' ὁ ποιητῆς δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει δυστυχῶς ταῦτα. Τίς ὁ ἀμαρτῶν καὶ τιμωρούμενος; Ὁ μὲν Πετραλείφας δὲν τιμωρεῖται, ὁ δὲ Βιλλαρδουῖνος παρίσταται ἀτόπως ἀνὴρ γενναῖος καὶ μεγαλοπρεπής. Ὁ Χαμάρετος παρίσταται μὲν ἀνὴρ εὐγενῆς καὶ φιλόπατρις, ἐπιζητεῖ παντὶ τρόπῳ τὴν ἀνάστα-

σιν τοῦ γένους, ἀλλ' ἐν τῷ χαρακτήρι αὐτοῦ μένει τι κενόν. Ὁ ἀναγνώστης ἐπιθυμεῖ γενναιότερον αὐτόν, οὐχὶ δὲ κλίνοντα ἀνευ μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς θελήσεως ὑπὸ τὴν τραγικὴν μοῖραν τῆς δεδουλωμένης πατρίδος. Ἐπεθυμοῦμεν αὐτὸν σπαρτιατικώτερον, μὴ κατατριβόμενον εἰς ἔριδας πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Δύσεως τυχοδιώκτας, εἶδος δυσηρεστημένου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βιλλαρδουίνου, συνωμοτοῦντος κρύφα, ἐπιπολαίως δὲ ἐπιτρέψαντος νὰ λάβῃ γινώσιν τῶν τεκταινομένων ὁ Πετραλεῖφας ἕνεκα τοῦ πρὸς τὴν ἐγγόνην ἔρωτικῆς αἰσθήματος.

Ἐτερον σφάλμα τοῦ δράματος εἶνε ἡ κατὰ κωμικὸν τρόπον αἰχμαλωσία ἐν τῷ σπηλαίῳ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀντιπροσώπων τῆς ἑλληνικῆς ιδέας. Εἰς τοῦτο παρέσυρε τὸν ποιητὴν βεβαίως ἡ ἐν τῷ μνημονευθέντι διηγήματι τοῦ κ. Ραγκαβῆ ἀπαράλλακτος καταστροφή, εὐνοϊκώτερον ἐν τούτοις ἐκτεθειμένη ἐν αὐτῷ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἤρωες οὗτοι παραδίδουσι τὰ ὄπλα ἀνευ σχεδὸν διαμαρτυρίας πρὸ κυριῶν, καθιστάμενοι οὕτω γελοιοί. Μόνος μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τῶν γάμων τῆς Ἄννης ποιεῖται ἐξαίρεσιν ὁ Χαμάρετος αὐτοκτονῶν καὶ νομίζων, ὅτι θὰ δοξασθῇ. Ἀλλὰ διὰ τὸν Σπαρτιάτην δὲν εἶνε αὕτη ἡ ὁδὸς τῆς δόξης καὶ τῆς ὑστεροφημίας. Ἐπίσης ἡ σκηρικὴ ἐξέλιξις δὲν διεξάγεται μετὰ πολλῆς τέχνης. Οὐχ ἦττον τὸ δράμα φέρει ἔθνικὴν ἔμπνευσιν.

Ὁ Ρῖος τοῦ Βασιλέως ἢ Λέων Φωκᾶς

Βάρδας Φωκᾶς, στρατηγὸς τοῦ Βυζαντίου, δηλητηριασθεὶς ὑπ' ἀγνώστου, ἀφῆκε διηγήσειον, ὅστις ἐκφυγὼν τὸν κίνδυνον παρεδόθη εἰς μονὴν, ἐν ἣ ἐγένετο μοναχός. Μετὰ πάροδον εἰκοσιν ἐτῶν ἔλαβεν οὗτος ἐπιστολὴν παρ' ἀγνώστου, δι' ἧς ἐκαλεῖτο εἰς τὸ καπηλεῖον Πουλχερίας τινός, ἔνθα θὰ ἐμάνθανε μυστικόν τι. Τὸ καπηλεῖον κεῖται ἐξωθὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συχναίεται δὲ καὶ ὑπὸ ἀνωτάτων ἐκ κοινωνικῆς θέσεως προσώπων. Ὁ νεαρὸς μοναχὸς προσῆλθεν εἰς τὸ ὑποδειχθὲν καπηλεῖον, ἐν ᾧ εὕρισκει τὴν κάπηλον, πολλὰ εἶδος καὶ πολλὰ πράξαν καὶ παθὸν γύναιον, ὃ περ καὶ περιποιεῖται τὸν νέον μοναχόν. Οὗτος, ἅμα τῇ πρώτῃ γνωριμίᾳ, διηγεῖται τῇ κάπηλῳ τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὴν κόρην Εὐδοκίαν, θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Λέγει, ὅτι ἠράσθη ταύτης ἀπὸ τοῦ δώματος τῆς μονῆς, ἐξ ἧς ἐφαίνετο τὸ μέγαρον τοῦ Κωνσταντίνου.

εἰς τὸν κήπον τοῦ ὁποίου πάντοτε
κατήρχετο ὡραία κόρη, τρέχουσα
κατόπιν χρυσαλλίδων, ἢ συλλέγουσα
ἀνθέων δέσμας, ἀφελῆς, χαρίεσσα,
γελῶσα, παίζουσα, μικρὰ βασίλισσα
ἐν μέσῳ τοῦ τερπνοῦ καὶ τοῦ μυρόεντος
ἐκείνου παραδείσου,

Μετ' ὀλίγον παρουσιάζεται ἄγνωστος, ὅστις καὶ ἀνα-

κοινοῖ Λέοντι τῷ Φωκᾶ, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ δὲν ἀπέθανε φυσικὸν θάνατον. Ὁ μοναχὸς ζητεῖ νὰ μάθῃ τὸ ὄνομα τοῦ δολοφόνου.

«Μοὶ ὑπόσχεσαι, ὅτι θὰ τὸν φονεύσης, οἷοςδήποτε ἂν ἦνε οὗτος;» ἐρωτᾷ ὁ ἄγνωστος.

Ὁ νέος ὀρκίζεται. Ὁ ἄγνωστος λέγει αὐτῷ, ὅτι τὴν ἐπαύριον κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδὸν τοῦ ἐκ τῆς νίκης ἐπανερχομένου Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου θέλει ἐπιδείξῃ τὸν δολοφόνον.

Τὴν ἐπαύριον ὁ Λέων Φωκᾶς προσέρχεται εἰς τὸν ὑποδειχθέντα τόπον· ἀπροσδοκῆτως συναντᾷ ἐκεῖ τὴν Εὐδοκίαν, συνοδευομένην ὑπὸ δύο ἀμφιπόλων. Γίνεται ἡ ἀναγνώρισις. Οὗτος λέγει ἐκείνῃ ὅτι ἐπιθυμεῖ τὸν κόσμον, ἐκείνη ἀποκρίνεται ὅτι τὸν μισεῖ. Ὁ μοναχὸς συμβουλεύει αὐτὴ νὰ μὴ ζητῇ χιμαίρας· γινώσκει ἤδη τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔρωτος. Λέγει αὐτῇ μετὰ πάθους:

Ζῆθι καὶ ἀγάπησον
Εἶσαι τοῦ κάλλους ἢ χρυσῆ βασίλισσα.
Νὰ θέσῳ εἰς τὸ στέμμα σου ἀδάμαντας
τοὺς καλλιτέρους ἐπεθύμουν τ' οὐρανοῦ
ἀστέρας...

Ἄλλ' αἰφνης ἀναφωνεῖ:

Μὴ μ' ἀγαπήσης! ὑπὸ τὰ ἐρείπια
καρδίας συντριβείσης ἐκ τῆς συμφορᾶς
δὲν εἶνε πλέον ἄστυλον...

Ἀπομακρύνεται ἡ ἀνεψιὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παρουσιάζεται πάλιν ὁ ἀναμενόμενος ἄγνωστος, ὅστις εἶνε πρῶην δῆμιος. Παρελαύνοντος ἐν πομπῇ θριαμβικῇ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, λέγει ὅτι οὗτος εἶνε ὁ δολοφόνος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Βάρδα Φωκᾶ.

Ὁ μοναχὸς εἶχεν ὀρκισθῆ ἤδη νὰ φονεύσῃ τὸν δολοφόνον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ μαθὼν ὅτι εἶνε ὁ Βουλγαροκτόνος διστάζει, διότι ἐσώθη ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐν τῇ τρίτῃ πράξει τοῦ δράματος τελοῦνται οἱ γάμοι τῆς θυγατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου, τῆς γνωστῆς ἡμῖν Εὐδοκίας. Εἶνε κατάφωτος τὸ μέγαρον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Λέων Φωκᾶς, ἔμμανῆς ἐκ τοῦ ἔρωτος, εἰσέρχεται ἐν τῷ καί τὸ πυρπολεῖ. Οὕτως

Εἰς κάμινον φρικώδη μεταβάλλονται
τὰ θορυβώδη ταῦτα καὶ πολυτελεῖ
ἀνάκτορα, ἐν οἷς ἀκόμη πρὸ μικροῦ
ὁ γέλως κ' ἢ χαρὰ ἀντήχουν πανταχοῦ.

Ἐνεκα τοῦ συμβάντος τούτου ἡ Εὐδοκία ἀρνεῖται τὸν γάμον.

Ἐν τῷ μεταξὺ Βασίλειος ὁ Παρακοιμώμενος, ὁ ἀληθὴς φονεὺς τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, πληροφορεῖται τὰ κατὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ παρὰ τοῦ γελωτοποιοῦ Πρίσκου καὶ ζητεῖ παντὶ τρόπῳ νὰ λάβῃ εἰς κατοχὴν ἐπιστολὴν, ἐν ἣ ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, διατάσσει δὲ καὶ τὸν φόνον τοῦ Λέοντος.

Ὁ αὐτοκράτωρ προκηρύττει γενναίαν ἀμοιβὴν τῶν καταδείξοντι τὸν ἐμπρηστήν. Ἐξαλλος ὁ Λέων ἐκ τῶν πελομένων, ὁμολογεῖ ὅτι εἶνε αὐτὸς ὁ ἴδιος· ὡς εἰκός, ἔπρεπε νὰ φονευθῆ, ἀλλὰ σώζεται τῇ παρεμβάσει τῆς Εὐδοκίας καὶ τοῦ γελωτοποιοῦ Πρίσκου, τοῦ κατέχοντος τὴν ἐπιστολήν, ἐξ ἧς ἀπεδείκνυτο ὁ ἀληθὴς φονεὺς τοῦ Φωκᾶ, ὑποσχθέντος νὰ παραδώσῃ ταύτην εἰς τὸν Παρακοιμώμενον.

Τὴν νύκτα, ἐνεδρεύων ὁ Λέων, κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀγνώστου, νὰ φονεύσῃ ἅμα ἐξεληθόντα τὸν ἐν τῷ ναῶ προσευχόμενον Βασιλείον τὸν Βουλγαροκτόνον, φονεύει τὸν Παρακοιμώμενον, τὸν πραγματικὸν δολοφόνον, εἰ καὶ ὁ ἀγνώστος ἐφρόνει, ὅτι ἡ διαταγὴ τοῦ θανάτου τοῦ Βάρδα Φωκᾶ ἐδόθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου.

Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἀπέθανε, ἀλλὰ ἐπεὶ προσηυχθῆ περισσώτερον.

Οἱ ὑπὸ τοῦ Παρακοιμωμένου ταχθέντες πρὸς δολοφονίαν τοῦ Λέοντος ζητοῦσι νὰ φονεύσωσιν αὐτόν, ἀλλ' οὗτος προλαμβάνει, βυθίζων τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸ στήθος, ἀφονεύων μόνος του τὸν ἔνοχον·

Ὁ ποιητὴς τῆς τραγωδίας ταύτης εὐστοχεῖ ἐπὶ μυθοπλαστικῇ ιδιότητι ἀλλὰ κατὰ μέρη ἐν τῷ συνόλῳ ἀποτυγχάνει. Ὁ μῦθος ἐν πολλοῖς εἶνε αὐθαίρετος, στερεῖται λογικῆς βάσεως. Περιγράφει μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ τέχνης τὴν ἐποχὴν τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀλλ' αἱ ἄσκοποι περιγραφαὶ καὶ παρεκβάσεις ἐλαττοῦσιν οὐσιωδῶς τὴν δραματικὴν ἐξέλιξιν, μὴ ἐπιβαλλούσης τοῦτο τῆς οἰκονομίας τοῦ δράματος· ὡς πρὸς τοῦτο ὁ ποιητὴς ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου τέχνης, παρεχούσης μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκ τῆς σκηνογραφίας ἐντύπωσιν, οὐχὶ δ' εἰς τὴν ἀληθῆ δύναμιν τῆς τραγωδίας, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἠθοποιίαν. Εἶνε δυνατὸν κοινωνία *blasée*, διεφθαρμένη τὴν αἴσθησιν, τὴν φαντασίαν καὶ τὴν καρδίαν, μὴ δυναμένη νὰ χωνεύσῃ στερεὰν τροφήν, ἀλλὰ καρυκεύματα ἠδυσμένης μούσης, νὰ ἐπιζητῆ τὸ τοιοῦτον εἶδος τῶν τεχνικῶν ἀπολαύσεων. Ἐν τούτῳ δὲ κεῖται ἡ ἀδυναμία τῆς νεωτέρας τέχνης, ζητούσης νὰ προκαλέσῃ τὸ διαφέρον τῶν ἐν τῷ θεάτρῳ παρισταμένων διὰ τοῦ σκηνογραφικοῦ θεάματος, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς πραγματικῆς δράσεως, πρὸς ἣν ἀποβλέπει ἡ κλασικὴ τέχνη ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Ἐν τῇ ἀπλότητι, τῇ φύσει, κεῖται ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ καὶ τὰ πραγματικὰ αἰσθηματὰ καὶ πάθη. Ἰσως εἶχεν ὁ ποιητὴς ὑπ' ὄψει ὡς πρὸς τοῦτο τὰξιν τινὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς κοινοῦ, ἀλλὰ λίαν εὐάριθμον εὐτυχῶς, κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐκμαυλιζομένην ὑπὸ τῶν θεατρικῶν ἐργολάβων. Ἄλλ' ἐπαναλαμβάνω· ἡ ἀληθὴς τέχνη ἀπεχθάνεται τὰ τοιαῦτα.

Ἡ τραγωδία αὕτη θὰ εἶχε μείζονα ἀξίαν, ἂν ὁ ποιητὴς προσηκόντως ἐψυχολόγει. Ἀστόχως παρουσιάζει ἐν καπηλείῳ νέον μοναχόν, τὸν υἱὸν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, ἐκμυστηρευόμενον παιδικοὺς ἔρωτας πρὸς κάπηλον, ἦν πρώτην

φορὰν γνωρίζει. Τί ἡ χορεία; ἀφέλεια ἀπλή μόνον, ἐπιτρεπόμενη εἰς τὸν ἀγνώστον τῶν κοσμικῶν συνθηκῶν Στουδίτην Μοναχόν; Ἄλλ' οὗτος αὐθημερὸν μεταβάλλεται ἀποτόμως εἰς Ἐρινὺν ἐκδικήσεως καὶ ὀλέθρου. Διατί νὰ πυρπολήσῃ τὸ μέγαρον, ἐν ᾧ τελοῦνται οἱ γάμοι τῆς Εὐδοκίας; νὰ καύσῃ ζῶντας τόσους συγκεκλημένους χάριν ἐνὸς ἐνόχου, ὃν ἐγνώρισε κατὰ πρῶτον ἐξ ἐνὸς ἀγνώστου; Εἶνε βέβαιος περὶ τούτου; τίνα τὰ παρασχεθέντα δεδομένα τοῦ φόνου; Ὁ νέος μοναχὸς ὁμολογεῖ ἑαυτὸν ἄπειρον. Ἄλλὰ καθ' ὅλον τὸ δράμα ζωγραφίζεται ὡς ἐγκόσμιος ἄνθρωπος, πολλὰ παθὼν καὶ εἰδῶς, ἐκ τῶν ἠρώων ἐκείνων τῆς νεωτέρας φιλολογίας, τῶν πασχόντων ἀπὸ Weelschmerz ἀνευ λόγου. Ὁ ἐν τῇ δευτέρᾳ πράξει διάλογος μεταξὺ Λέοντος καὶ Εὐδοκίας, τὰ δόγματα τοῦ πρώτου εἶνε εἰδός τι ἐξομολογήσεως τέκνων τοῦ αἵωνος, οὐχὶ δὲ μεираκίου, γινώσκοντος τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Στουδίου κελλίου καὶ παρθένου τοῦ Βυζαντίου, μὴ γινωσκούσης ἴσως ἄλλον κόσμον ἢ τὸν κόσμον τῶν ἀμφιπόλων αὐτῆς καὶ τῶν συγγενῶν.

Παρὰ πάντα ταῦτα, ἐξαιρουμένων πολλῶν κολοβῶν καὶ ἀτμήτων στίχων, ὁ διάλογος εἶνε ζωηρὸς καὶ ἔντονος, εἰ καὶ ἐνιαχοῦ ἡ φράσις αὐτοῦ εἶνε λίαν ἐξωγικωμένη. Λέγει ὁ ἀγνώστος τῷ Λέοντι:

αὐτὸ ὄνομά σου, νέε, εἶνε ὑψηλὸν
ὡς ὄρος καὶ βαρὺ ὡς ἡ ὑδρόγειος·

Ἐν τούτοις ὁ ποιητὴς γινώσκει καλῶς τὰ τῆς σκηνικῆς παραστάσεως, ὡς καὶ τὴν δραματικὴν γλῶσσαν. Τραγικὸς εἶνε ὁ χαρακτήρ τοῦ Λέοντος τοῦ Φωκᾶ ἀπὸ τῆς πρώτης σκηνῆς βαρύνει ἐπ' αὐτοῦ ἡ χεὶρ κακῆς εἰμαρμένης· ἀλλὰ στερεῖται τέλειον αὐτονομίας καὶ βουλήσεως· καθίσταται ἑτεροκίνητον ὄργανον ἐνὸς δημίου. Ἄλλ' ἐπιτυχῆς εἶνε, ὅτι οὗτος, μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ πατρός, ἀμφιταλαντεύεται ἂν πρέπει νὰ φονεύσῃ τὸν Βουλγαροκτόνον, παρ' οὐ ἄλλοτε ἐσώθη, διεγείρων οὕτως ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν ἔλεον. Ἐν γένει στερεῖται ἠθικοῦ πυρός. Ὅργανον συγνῆς ἐκδικήσεως, ἀσυμπαθῆς, ἐξευγενίζεται ἐπὶ τινος στιγμᾶς ἐκ τοῦ πρὸς τὴν Εὐδοκίαν ἔρωτος. Ἐν τούτοις ἀμέσως ἡ ἐρινὺς τῆς ἐκδικήσεως τὸν παρασύρει. Καίει τὰ ἀνάκτορα, ἀλλ' ἂν καὶ καὶ ἡ Εὐδοκία καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι ἀθῶοι; Ἐχει τι τοῦ Ὁρέστου, ἀλλ' οὐχὶ ἐλληνικοῦ, βυζαντιακοῦ, τέκνου ἐποχῆς, παρ' ἣ οὐδεμία ἠθικὴ ἰδέα κρατεῖ. Τὸ περιέχον τοῦτο παρεπλάνησεν ἴσως τὸν ποιητὴν, ὑποκύψαντα παρὰ πάντα τὰ πλεονεκτήματα αὐτοῦ.

Ἡ κόρη τῆς Λήμνου

Ἐν ἔτει 1475 ἐπολιορκεῖτο ἡ Λήμνος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ νῆσος εἶνε κτήσις τῆς Βενετίας, ὑπερασπίζεται δὲ παρὰ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων. Τοῦ ἰδίου πολιορκουμένου τῆς νήσου ταύτης χωρίου Κοκκίνου ὁ προσετώς Ἰσιδωρος

ἔχει θυγατέρα Μαρίαν, ἧς ἐρῶνται συγχρόνως ὁ τε Βενετός ἱππότης Βρεντανός καὶ ὁ Κρήτης ὀπλαρχηγὸς Μελισσηνός, λαβὼν τὸ ψευδώνυμον Κλαδάς, πολεμῶν ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς τοὺς Τούρκους καὶ «λίαν ἐνωρὶς φέρων εἰς τὸ μέτωπον τῆς δυστυχίας τὴν σφραγίδα». Οὗτος εἶνε φυγὰς ἐκ τῆς πατρίδος, ἐπαναστάτης κατὰ τῆς βενετικῆς ἐξουσίας, παρ' ἧς εἶνε καταδεδικασμένος εἰς θάνατον. Εὐγενῆς φιλοπατρία ὠδήγησε τὸν υἱὸν τῆς Κρήτης εἰς Λήμνον· ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγὼν τῆς κοινῆς πατρίδος. Κρατεῖ δ' αὐτὸν ἐν τῇ νήσῳ ἢ τε ὑπεράσπισις αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τι λεπτότερον αἰσθημα, ὁ πρὸς τὴν Μαρίαν ἔρω.

Ἦλθον εἰς τὴν πολιορκουμένην νήσον ἐπίκουροι τῶν Βενετῶν παλλαχάθεν τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Ἦλθον ἀπὸ τῶν νήσων τῶν γειτονικῶν, ἐκ τοῦ Μωρέα ἦλθον καὶ τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἠπείρου Ἐνετοὶ καὶ Ἕλληνες, πλὴν καὶ αὐτὴ ἡ Λήμνος, ἀν' ἡ εἰρηνικῆ, ἀξιομάχους ἄνδρας ἔστειλε πολλούς.

Ἄλλ' ὁ στόλος τῶν πολιορκητῶν εἶνε δυσκαταγώνιστος· ἡ Λήμνος διατρέχει τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Οὕτω θρηνηλογεῖ τὴν κατάστασιν αὐτῆς ὁ ἐκ Κρήτης ἦρω:

Καὶ αὐτ' ἡ νήσος... ἡ φαῖδρά, γελόσσα, εἰρηνικὴ καθεύδει καὶ ἀνυπόπτος τοῦ φοβεροῦ ὀλέθρου, ὃν ὁ ἄνθρωπος τῇ ἐτοιμᾷ ἐν καρδίᾳ σκοτεινῇ.

Ἰπὸ τοῦ πόντου ναχελῶς λικνίζεται, εἰς τοὺς ζεφύρους κλίβουον ψιθυρίζοντα τὰ ὦριμα σπαρτά τῆς τὰ χρυσίζοντα, καὶ πάνταγού τὰ δένδρα τῆς χλοάζουσιν, ἔλπις ἀνθρώπου, σκολισμὸς τῆς φύσεως.

Καὶ ὅμως ἴσως αἰβριον μεταύριον ὁ δαίμων τοῦ πολέμου ὁ αἰμοχαρῆς θά ἐρυθράγῃ κύματα κρυστάλλινα, κ' εἰς ἐρημίαν καὶ σποδὸν καπνίζουσιν θά μεταβῆ τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς.

Καὶ ἴσως ἡ Μαρία ἡ καλλιμόρφος, ἀσπαιρούσα, θρηνοῦσα καὶ παλαίουσα ὡς σφάγιον ἐρώτων μιᾶρῶν συρτῆ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ βαρβάρου νικητοῦ...

Οἱ φόβοι τοῦ Κλαδά καὶ περὶ τῆς Λήμνου καὶ περὶ τῆς Μαρίας εὐτυχῶς δὲν ἐπαληθεύουσιν. Ἀποκρούονται ἐπιτυχῶς οἱ Τούρκοι ὑπὸ τῶν Ἑλληνοβενετῶν, γενναίως ἀγωνισαμένου τοῦ ἐκ Κρήτης πολεμιστοῦ. Ἄλλ' ἡ νίκη ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ προεστῶτος—τὴν Μαρίαν. Ἡ Αὐρηλιανὴ αὐτὴ παρθένος τῆς Λήμνου, ἐνφ' ἡ πολιορκία ἐξεδηλοῦτο ἐν τῇ βικαιοτάτῃ αὐτῆς δυνάμει, προσέρχεται εἰς τὸν ναόν, ἵνα προσευχηθῇ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς νήσου μετὰ τῶν λοιπῶν γυναικῶν. Εὐγενῆς καὶ ὠραία εἶνε ἡ προσευχὴ τῆς παρθένου. Ἄλλ' εἶτα, οἰονεὶ πνευματέμφορος, καταλιμπάνει τὸν ναὸν καὶ σπεύδει πρὸς τὸ σημεῖον τοῦ μεγαλειτέρου κινδύνου. Ὁ κρότος τοῦ τηλεβόλου, φωνεῖ ἡ ἦρω:

Εἶνε ἡ φωνὴ τοῦ πλάστου καὶ Θεοῦ μου, ὅστις μὲ καλεῖ ἡ ἀστραπὴ τῶν κανονίων εἶν' ἡ φλόξ, ἧτις ὡσεὶ θεοθεν ἐξαστράπτουσα μου ἀναφλέγει τὴν καρδίαν ἔνθεον

καὶ τρέχει πρὸς τὸν κίνδυνον.

Ἄλλ' ἄς διηγηθῇ τὴν ὑπερφυσικὴν αὐτῆς ἐμφάνειαν Ἑλλην στρατιωτῆς τῆς μάχης μετασχῶν.

Πολλοὶ ἀπ' τοὺς δίκους μας ἐσκοτώθησαν, κ' εἴχομεν ἀποστάσει οἱ ἐπίλοιποι Κ' οἱ ἄπιστοι ἴσαν νὰ τὸ εἶχαν μυριστῆ, μιὰ τελευταία ἐφοδὸ ἐκάνανε, τὴν πῖο φρικτὴν ἀπ' ὅλαις Μᾶς ἐλόγησαν καὶ μέσ' ἀπὸ τὰς θέσεις μας μᾶς ἐσπρωξαν.

Εἶδα ἐκεῖ νὰ πᾶσῃ ὁ Ἀλέξιος κ' ὁ προεστῶς κοντά του. Εἶδα τὸν Κλαδᾶ νὰ στέκῃ μέσ' τοὺς Τούρκους ὀλομόναχος νὰ σφάζῃ καὶ νὰ κρᾶζῃ καὶ νὰ βλασφημᾷ ἐκείνους ὅπου ἐφευγον. Καὶ μιὰ στιγμή αἶν' νὰ μὴ ζήσω πλέον νὰ τὴν ξαναἰδῶ!

Μέσα ἴσθ' ἡ ζάλη, τὴ φωτιά καὶ ἴσθ' ὁ καπνὸς ἀγνάντεψα, θερῶ, τὸ μισοφέγγαρο

ἴσθ' αὐτὴν μᾶς ἀπάνω!—ὅταν ἔξαφνα κραυγὴ ἀκούστη, ἴσαν ἀπ' τὰ οὐράνια, ἴσαν κλάμμα καὶ κατάρτα, κ' ἕνας ἄγγελος τοῦ ἔλαμπεν ἡ ὄψις του ἴσαν τὴν αὐγὴ καὶ ἀστραφετὸ κρᾶνος κ' ἡ ῥομφαία του.

ἴσαν κεραυνὸς ἴσθ' τοὺς Τούρκους μέσα ἔπεσεν.

«Ἐδῶ ἡ νίκη!» ἔκραξε ἀποῦ φεύγετε!»

ἴσθ' ἡ θέα, στήν κραυγὴν τὴν πολεμικὴν θεία φωτιά ἴσθ' αὐτὴν μᾶς ἐχόθη καὶ μιὰ μανία, μιὰ ὀρμὴ ἀνήκουστη μᾶς ἄρπαξε, μᾶς φτέρωσε, μᾶς μέθυσε, κ' ἀπάνω εἰς τοὺς Τούρκους! Καὶ οἱ ἄπιστοι

τόσο ἔξαφνιστῆκαν καὶ τὰ ἔχασαν,

τέτοια τρομάρα μυστικὴ τοὺς πάγωσε

ἴσθ' ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου, τοῦ φωνάζοντος

«Ἄλλάξ, Ἄλλάξ!» τὰ ὄπλα τους πετούσανε

κ' ἀπὸ τὸ κάστρο ἴσαν τυφλοὶ ἐπέφτανε καὶ ἴσθ' αὐτὴν γαλέραις.

Ἡ ὑπερφυῆς ἐκείνη ὄπτασις ἦτο ἡ Μαρία, εἰς ἣν ὠφέλιμο ἡ φυγὴ τῶν Τούρκων καθὰ καὶ ἱστορικῶς πιστοποιεῖται.

Συγχρόνως κατέπλεεν εἰς τὸν λιμένα τῆς νήσου Ἐνετικὸς στόλος, διοικούμενος ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου Λορεδάβου, κομίζοντος καὶ τὸ παράσημον τοῦ ἁγίου Μάρκου.

Τὸ δεῖγμα τῆς ὑψίστης ἐκτιμῆσεως.

δι' οὗ ἡ αὐθεντία ἡ πανένδοξος

περικοσμεῖ τὰ στέρνα τῶν ἡρώων τῆς,

μεθ' οὗ

δὲν ἐκοσμήθη στήθος γυναικός.

Τοῦ πατρὸς τῆς Μαρίας φονευθέντος ἐν τῇ πολιορκίᾳ, υἰοθετεῖται αὐτὴ ὑπὸ τῆς Βενετίας, ἧς ὁ ἀρχιστράτηγος προτείνει νὰ ἐκλέξῃ τὸν κράτιστον τῶν ἱπποτῶν πρὸς σύσφιξιν τῶν συνδεόντων Ἐνετοὺς καὶ Ἕλληνας δεσμῶν.

Ἀπαιτητῆς τῆς καρδίας τῆς Μαρίας ἐκ τῶν Βενετῶν ἦτο ὁ ἱππότης Βρεντάνος, ὅστις ἐνόησας ὅτι αὐτὴ προτιμᾷ τὸν Κλαδᾶν, προπηλακίζει αὐτόν. Ὁ Κλαδᾶς δύναται, ἂν θέλῃ, νὰ φονεύσῃ τὸν Ἐνετὸν εἰς μονομαχίαν, ἀλλὰ κατανοεῖ τ' ἀποτελέσματα τοιαύτης ἀφρονος πράξεως· δὲν θὰ δυνήθῃ ἴσως νὰ μεταβῇ εἰς Κρήτην πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Ἐκ τῆς ἀπελπισίας ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Βρεντάνον, ἐν στιγμῇ παραφορᾶς ἀρπάζει αὐτόν ἀπὸ τοῦ βραχίονος, σείων σφοδρῶς, ἀλλ' ἐν τῇ κινήσει ταύτῃ πίπτει ἐπιστολὴ ἐκ τοῦ στήθους τοῦ Κλαδᾶ εἰς τὸ ἔδαφος. Πληροφορεῖται ἐξ αὐτῆς ὁ Βρεντάνος ὅτι ὁ ἀσπυρδὸς αὐτοῦ ἐχθρὸς δὲν εἶνε ὁ Κλαδᾶς, ἀλλ' ὁ Μελισσηνός, υἱὸς τοῦ φερωνύμου πρωτεπαναστάτου τῆς Κρήτης, ἐνὸς τῶν εὐγενεστάτων οἰκῶν τοῦ Ρεθύμνου. Οὗτος ὑποκινήσας κατὰ τῆς Βενετίας ἐξέγερσιν ἐφρονεύθη καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ πρωταῖτιοι. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος διαφυγὼν τὸν θάνατον πλανᾶται πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ Κλαδᾶ πολεμῶν κατὰ τῶν Τούρκων, ἔστω καὶ τῶν Βενετῶν σύμμαχος. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐκμεταλλεύεται ἀνάνδρως ὁ Βρεντάνος, ἵνα ἀποσπᾷ τὴν Μαρρίαν ἀπὸ τοῦ Κλαδᾶ. Θέτει αὐτὴν πρὸ διλήμματος, νὰ ὑποσχεθῇ τὴν χεῖρα εἰς αὐτόν, ἀλλως θέλει καταγγεῖλῃ τὸν Μελισσηνὸν εἰς τὰς Βενετικὰς ἀρχάς. Πρὸ τοῦ κινδύνου τοῦ ἐραστοῦ ἡ Μαρία ἀποφασίζει νὰ δώσῃ τὴν χεῖρα εἰς τὸν Βρεντάνον.

Ὁ Κλαδᾶς ἀπόλλυσι πρὸς στιγμὴν τὴν γενναιότητα αὐτοῦ. Πλοῖον ναυλοχεῖ εἰς τὴν παραλίαν πρὸς μεταβάσιν εἰς Κρήτην, ἔνθα ἀναμένουσιν αὐτόν οἱ ἑταῖροι, ἵν' ἀνυψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῆς βενετικῆς δεσποτείας. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ Κλαδᾶ κατεβλήθη ἐπὶ μικρόν. Ἄγνοε τὸ αἴτιον τῆς ἐγκαταλείψεως αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Μαρίας.

Πρὶν ἢ ἀπέλθῃ εἰς Κρήτην, ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν ἐπανίδῃ, νὰ ρίψῃ κατὰ πρόσωπον αὐτῆς τὸ μίσος. Ὁ ἑταῖρος Σήφας τὸν ἐμποδίζει· ἀλλ' ὁ Κλαδᾶς δὲν ὑπακούει.

Ἀλλ' ἡ εἰς τὴν φοβερὰν θυσίαν ἐξαναγκασθεῖσα Μαρία ἐξακολουθεῖ ἀγαπᾶσα τὸν Κλαδᾶν. Ἐδῶκεν εἰς τὸν Βρεντάνον τὴν χεῖρα μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν καρδίαν. Ἐνῶ αὕτη διαλογίζεται καὶ νὰ φονευθῇ ἐν ἀνάγκῃ λέγουσα:

Τὴν γέφυραν τοῦ χρόνου τὴν συνδέουσαν
τὸ σήμερον καὶ αὔριον ἡ χεῖρ αὐτῆ
νὰ τὴν συντριψῇ παραχρῆμα δύναται...

εἰσέρχεται αἰφνης ὁ Κλαδᾶς, ἐλέγχων αὐτὴν ἐπὶ ἀπιστίᾳ. Εἶνε σπαρακτικὴ ἡ συνάντησις· ἡ Μαρία ἀρνεῖται νὰ ὁμολογήσῃ τὸ αἴτιον τῆς ἀπιστίας· πίπτει ἀναίσθητος ἐπὶ ἀνακλίντρου, μὴ δυναμένη νὰ ὑπομένῃ πλέον. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰσέρχεται ὁ Βρεντάνος. Οἱ δύο ἐρασταὶ ἀλληλοὑβρίζονται, ρηξίς ἐπίκειται· ἡ Μαρία ζητεῖ νὰ τοὺς ἀποχωρήσῃ. Λέγει εἰς τὸν Κλαδᾶν ν' ἀπέλθῃ, ἀποστρέφων τὸ

βλέμα ἀπὸ τῶν ταπεινῶν καὶ ἀτενίζων τὰ ὕψη, ὅπου ἡ πατρίς προσμένει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτῆς. Ἀλλ' ἐκ τῆς φράσεως ταύτης ἔτι μᾶλλον παροργίζεται ὁ Βρεντάνος λέγων αὐτῇ, «τι δὲν εἶνε μνηστὴ αὐτοῦ πλέον. Ζητεῖ νὰ ἐξέλθῃ, ἵνα καταμηνύσῃ τὸν Μελισσηνὸν εἰς τὰς βενετικὰς ἀρχάς· ἀλλὰ μαντεύει τοῦτο ἡ Μαρία καὶ ἀποπειράται νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Ὁ Βρεντάνος ἀπωθεῖ αὐτὴν· ὁ Μελισσηνὸς τὸν καλεῖ ἀνάνδρον, οὗτος δὲ τὸν πλήττει εἰς τὸ στήθος.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰσέρχεται εἰς τὸν θάλαμον ὁ Βενετὸς ἀρχιστράτηγος· μανθάνει τὸν ὑπὸ τοῦ Βρεντάνου θάνατον τοῦ Κλαδᾶ· οὗτος δικαιολογούμενος δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν, ἐξ ἧς φαίνεται ἡ καταγωγὴ τοῦ Μελισσηνοῦ καὶ ἡ πρόθεσις μεταβάσεως εἰς Κρήτην πρὸς ἐπανάστασιν. Ὁ Λορεδάνος ἐλέγχει τὸν Βρεντάνον ἐπὶ τῇ αἰσχίστῃ χρήσει τῆς ἐπιστολῆς, ἀποδιώκων αὐτόν.

Θνήσκων ὁ Ἀντώνιος, πληροφορεῖται τὸ ἀπόρητον τῆς φαινομενικῆς ἀπιστίας τῆς Μαρίας, παρ' ἧς ἐπικαλεῖται μεσιτεῖαν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν συντρόφων αὐτοῦ. Ὁ Λορεδάνος ὑπόσχεται αὐτὴν, μετὰ δὲ τὴν ἀποδιώξιν τοῦ Βρεντάνου λαμβάνει ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτοῦ τὴν Μαρρίαν.

Τὸ δράμα τοῦτο ὑπερέχει πάντων τῶν σταλέντων ἐπὶ εὐγενείᾳ περὶ τὴν σύνθεσιν, ἀποπνέει ἰδανισμόν καὶ φιλοπατρίαν· ἔχει δὲ γλώσσαν καθαρὰν καὶ γενναίαν ποιητικὴν ἔξαρσιν. Προσηκόντως ἀπεικονίζονται οἱ διάφοροι χαρακτῆρες. Ὁ τοῦ Κλαδᾶ περιπαθὴς, φιλόπατρις ἄμα καὶ ἐμπαθὴς καὶ ὀρμητικὸς· ἐν ταῖς ἀρτηριαῖς αὐτοῦ ρεῖ τὸ ἀνυπότακτον τοῦ Κρητὸς αἷμα. Ἐπίσης ἐπιτυχῶς περιγράφεται ὁ χαρακτῆρ τῆς σωσιπέλιδος Ἑλληνίδος Μαρίας, ἔτι μᾶλλον εὐγενέστερος δεικνυόμενος ἐν τῇ τελευταίᾳ πράξει τοῦ δράματος. Ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς κατισχύει τοῦ ἔρωτος ἡ πατρίς. Προσφέρει τὴν χεῖρα εἰς τὸν Βρεντάνον πρὸς σωτηρίαν τοῦ Κλαδᾶ, οὐ μόνον διότι ἀγαπᾷ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ διότι ποθεῖ νὰ χρησιμεύσῃ οὗτος πρὸς ἱερώτερον σκοπὸν—πρὸς τῆς Κρήτης τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἰδεώδης καὶ ἡρωικὴ ἐν πολέμῳ εἶνε τοιαύτη καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ ἔρωτος.

Μετ' ἐπιτυχίας ἐπίσης περιγράφεται ὁ φαῦλος χαρακτῆρ τοῦ Ἐνετοῦ Βρεντάνου· ἀλλ' ἡ τιμωρία αὐτοῦ δὲν εἶνε δυστυχῶς ἡ προσήκουσα. Ὁ εὐγενὴς καὶ ἀθῶος Κλαδᾶς φονεύεται ἀνάνδρως ὑπὸ τοῦ Βρεντάνου, ὅστις σχεδὸν μένει ἀτιμώρητος, εἰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἰδίᾳ ἔπρεπε νὰ πέσῃ ἡ τιμωρία τῆς τραγωδίας. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἀποδιώκεται μετὰ περιφρονήσεως ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ἀρχιστράτηγου, στερεῖται δὲ τῆς Μαρίας· ἀλλ' ἡ τοιαύτη κάθαρσις δὲν εἶνε πλήρης. Ὁ Κλαδᾶς μανθάνει θνήσκων ὅτι πρὸς χάριν αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος ἐθυσίασεν ἡ Μαρία τὸ αἶσθημα αὐτῆς. Ὁ δολοφονηθεὶς ἐκ Κρήτης ἥρωος διεκδικεῖ οὕτως ὑπὲρ ἑαυτοῦ πλήρη τὸν ἔλεον τοῦ ἀναγνώστου, ἀλλ' ἀμφισβητεῖ ἐπίσης μετὰ τῆς Μαρίας τὸ πρόσωπον τοῦ πρωταγωνιστοῦ.

Αἱ ἐλλείψεις αὗται μειοῦσι μὲν, ἀλλὰ δὲν αἴρουν τὴν

ἀξίαν τῆς τραγωδίας ταύτης, δικαίως ἀξιούσης τὴν δάφνην.

Ἡ Ἐπιτροπεία, λαβοῦσα ὑπ' ὄψει τὰς εἰς τὸν ἀγῶνα σταλείσας τραγωδίας καὶ κωμωδίας, ἐκ μὲν τῶν κωμωδιῶν βραβεύει ὁμοψήφως τὸν ποιητὴν τῆς «Ἀλεπούς», ἐπαινεῖ δὲ τοὺς ποιητὰς τῶν «Ἀνθράκων» καὶ τοῦ «Ἐπισκεπτηρίου».

Ἐκ δὲ τῶν τραγωδιῶν βραβεύει κατὰ πλειονοψηφίαν τὸν ποιητὴν τῆς «Κόρης τῆς Δήμου», τῆς μειονοψηφίας βραβεύουσας τοὺς ποιητὰς τῆς «Κόρης τῆς Δήμου» καὶ τοῦ «Γιού τοῦ Βασιλέως». Ἐπαινεῖ δὲ τοὺς ποιητὰς τοῦ «Γιού τοῦ Βασιλέως» καὶ τοῦ «Λέοντος Χαμαρέτου».

Ἡ ἐπὶ τοῦ λασσανείου ἀγῶνος Ἐπιτροπεία

Θ. Ἀφεντούλης

Γ. Μιστριώτης

Ν. Καζάζης (εἰσηγητής).

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

Ν Α Ε Ο Σ

(Συνέχεια ἐν τῷ προηγουμένῳ φύλλῳ).

Περὶ δένδρων.

Ἡ νῆσος ἔχει διαφόρων εἰδῶν δένδρα, τὰ ὅποια δὲν εἶναι κοινὰ καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦναι νὰ ὑποφέρουν τὸ βόρειον κρύον. Διὰ νὰ δώσωμεν μίαν διήγησιν περὶ τούτου ἀρχίζω ἀπὸ τὰ πλέον εὐγενέστερα.

Ἡ πορτοκαλί, ἡ ὁποία αὐξάνει ἐδῶ ἔξω εἰς τοὺς ἀνέμους, εἶναι ἓνα ὠραῖον δένδρον καὶ εἶναι ὁ κορμός του ἰσόμετρος μὲ ἓνα σῶμα ἀνθρώπου, καὶ εἶναι πλέον ὕψηλότερα ἀπὸ τὰς πλέον ὕψηλότερας μηλέας. Αἱ πλέον φουντωταὶ ἔχουν ἕως 3000 πορτοκάλια διὰ μέσου δύοων ἢ τριῶν σκαψιμάτων τριγύρω τοῦ κορμοῦ καὶ κάμνοντας ἓνα ὀφθαλὸν εἰς τὰ περίξ αὐτοῦ στρογγυλὸν ἢ καὶ τετράγωνον εἰς τὸ μέγεθος κατὰ τὴν αὐξησιν τοῦ δένδρου ἓνα πόδαν εἰς τὸ βάθος, διὰ νὰ δέχεται καὶ νὰ χορταίη τὰ ποτίσματα αὐτὰ μίαν φορὰν τῆς ἑβδομάδος ἀπὸ διαφόρους αὐλακας, ὅπου καταβαίνουν εἰς αὐτὸν τὸν ὀφθαλόν, καὶ ὀδηγῆται ἀπὸ τὸ ἐν δένδρον εἰς τὸ ἄλλο. Μερικὰ ἀπὸ τὰ σημαντικὰ περιβόλια ἔχουν καὶ μίαν δεξαμενὴν ἐντὸς αὐτῶν, καὶ ὅσον νερὸν ἤθελε περισσεύσῃ ἐκ τῆς διωρισμένης ὥρας τοῦ ποτίσματος τὸ ἀποταμιεύουον εἰς αὐτὴν διὰ νὰ χρησιμεύσῃ μεταξὺ τῆς ἑβδομάδος πρὸς ποτισμὸν διαφόρων λαχανικῶν Ἵπάρχουν δὲ καὶ μερικὰ περιβόλια, τὰ ὅποια

ἔχουν ἐντὸς αὐτῶν βρύσιν καὶ μίαν δεξαμενὴν κάτωθεν αὐτῆς πρὸς χρῆσιν τοῦ ποτίσματος αὐτῶν. Ἐπειδὴ καὶ τὰ ἄλλα ποτίζονται ἐκ τοῦ κοινοῦ νεροῦ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τὸ καθ' ἓνα μὲ τὰς ὠρισμένας ὥρας του ὅσον τῆς ἡμέρας τόσον καὶ τῆς νυκτός, αὐτὸ τὸ πότισμα δὲν εἶναι γενικὸν εἰς ὅλα τὰ δένδρα τοῦ περιβολίου ὁμοίως καὶ ὁ ὀφθαλὸς γενομένος περίξ τοῦ δένδρου, εἰμὴ μόνον εἰς τὰ *ὀξυρόδενδρα*. Τὰ δὲ ὀπωρόδενδρα ποτίζονται διὰ μέσου τοῦ αὐλακος ὅπου τρέχει τὸ νερὸν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὰ τὰ δεύτερα εἶναι γενικῶς εἰς τὰς ἀκρας τῶν περιβολίων καὶ τὰ πρῶτα εἶναι εἰς τὸ μέσον. Τὰ πορτοκάλια εἶναι δύοων εἰδῶν (δηλαδὴ τὰ γλυκὰ) εἶναι τὰ κοινὰ εἶναι δὲ καὶ ἓν ἕτερον εἶδος, τοῦ ὁποίου ἡ ψίχα του εἶναι ἐρυθρὰ ὡς τὸ αἷμα. Τὴν εὐχαρίστησιν τῶν κοινῶν γλυκῶν πορτοκαλιῶν πρέπει νὰ τὴν ἔχουν οἱ Νάξιοι τῶν ἀποστολικῶν Ἰεζουϊτῶν, οἵτινες ἔφερον ἐκ τῆς Εὐρώπης δύο δένδρα, τὰ ὅποια τὰ ἐφύτευσαν εἰς τὸ ὑποστατικὸν τῶν εἰς Καλαμίτσια—τὸ μὲν ὠνόμαζον Ἀδάμ, τὸ δὲ Εὔα—πρὸ ἐνός αἰῶνος· τὰ δὲ ἐρυθρὰ ἤλθον καὶ αὐτὰ ἐκ τῆς Εὐρώπης πλὴν μετὰ παρέλευσιν καιροῦ, καὶ ἀγνοεῖται ποῦτος νὰ ἦτον ὅπου ἐφρόντισε περὶ αὐτῶν. Ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο δένδρα: Ἀδάμ καὶ Εὔα, καὶ διὰ μέσου τοῦ ἐμβολιάσματος ἐκ τῶν δύοων αὐτῶν δένδρων ἤλθον ὅλα τὰ λοιπὰ τῆς Νάξου, τὰ ὅποια εἶναι εἰς μεγάλην ἀφθονίαν. Ὁ μὲν Ἀδάμ πρὸ χρόνων ἐξηράνθη, ἡ δὲ Εὔα στέκει εἰς μίαν καλλίστην κατάστασιν.

Ὅταν αὐτὰ τὰ δένδρα ἀρχίζουν νὰ ἀνθοῦν (τῶν ὁποίων ἡ ἐποχὴ εἶναι ἡ ἀνοιξίς ἀπὸ τὰς 15 Ἀπριλίου σχεδὸν ἀρχίζει ἡ ἀνοιξίς τῶν αὐτῶν ἀνθῶν), εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν εὐωδιάζεται ἡ ἀτμοσφαῖρα εἰς ἓνα μακρὸν διάστημα καὶ σχεδὸν αἰσθάνεται τινὰς τὴν εὐδίαν πρὶν παρὰ νὰ τὰ πλησιάζῃ. Τὰ πορτοκάλια τῆς Νάξου ἔχουν τὴν προτίμησιν ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς Κρήτης.

Τὰ ὀξυνα ὀνομαζόμενα *Νεράντσια* εἶναι τριῶν εἰδῶν: τὰ μὲν πρῶτα εἶναι ὀγκῶδη, ὡς αἱ δύο φουκταὶ ἀνοικταὶ καὶ ἠνωμένοι εἰς τὴν ἀκραν τῶν δακτύλων (τὰ ὀνομαζόμενα φράπαις), ἡ δὲ φλούδα αὐτῶν εἶναι χονδρὴ ὡς ἓνα δάκτυλον πλαγίως καὶ εἶναι δὲ καὶ ἀνισοὶ ἀπ' ἔξω αἱ αὐταὶ φλούδαι εἶναι καὶ κάλλιστα διὰ γλυκὸν καὶ εἶναι ὠφέλιμα πολὺ εἰς τὸν στόμαχον. Τὸ ἐσωτερικόν, μ' ὄλον ὅτι ἔχει μίαν ἀνοστον οὐσίαν, τὸ τρώγουν τραβόντας εἰς κάθε σκλίδα μίαν ἐπιδερμίδα λεπτήν, ἡ ὁποία τὸ σκεπάζει, διότι, ἐὰν τὴν ἀφήσῃς αὐτήν, σὲ φέρει μίαν πικράδα μικρὰν καὶ ἀνοστην. Τὸ δὲ δεύτερον εἶδος τῶν ὀξυνων πορτοκαλιῶν ἢ νεραντσιῶν ἔχει ἓνα μέτριον μέγεθος καὶ ὀλίγον μικρότερον ἐκ τῶν πορτοκαλιῶν, καὶ ὁ κάθε αὐτῶν καρπὸς ἔχει ὑπερσαρκώσεις εἰς τὴν ἐξῶθεν φλούδαν ὡσὰν μικρὰ δάκτυλα, τὸ ὅποιον κάμνει ἓνα παράδοξον σχῆμα. Τὰ δὲ τρίτου εἰδους εἶναι μικρότερα καὶ ὅλως διόλου ἰσια. Αὐτὰ τὰ δύο τελευταῖα τραβῶνται μόνον εἰς